

—, 6. იძიეს	წიგნი იძიეს
—, 12. გზისა	მზისა
—, 23. მთავიდა	მთავიდა
406, 8. დაჰყო	და დაჰყო
—, 12. ღვთისა	ღვთისასა
—, 17. მცნეთას:	მცნეთას: ხოლო
—, 18. მოაჰდინა	მოკლა
410, 22. შანშეს	შანშას
—, 28. ზერეთი	ერეთით
411, 1. მესამეოცდა მეოთხე	მესამეოცდა სამი
—, 2. ბაგრატიონი	ლაშას ძისა ბაგრატიონი
—, 8. სულტნობაჲ	სულტანობა
—, 9. პონტოჲ	ყოველი პონტო
—, 11. ასურასტანი	ასურიასტანი
412, 26. ასული	და ასული
—, 28. იუენეს	იუენენ
413, 7. ათორმეტნი	თორმეტნი
—, 24. გულითა	სულითა
—, 29. მოიწყო	მიუწყო
414, 4. ეგო	აგო
415, 1. ნიკოლოზ	ნიკოლოზ
—, 2. ნიკოლოზ	ნიკოლოზ
—, 24. წყალი	შავი წყალი
—, 1.	1
416, 11. აჭარასა	რაჭასა
417, 13. სძლო	სძლონ
—, 31. ბურილაფი	ბურლაფი
418, 7. უნობასა	უნობისა
—, 21. მიერ	მიმართ
—, 22. ვასილი	ბასილი
419, 27. ქალასაჲ	ქალასა
420, 28. მანოელ	მანოველ
—, 1.	1
—, 2.	2
421, 5. რომელი	abs.
—, —. უმეტეს	უპირატეს
—, 11. გავიდა	ყოველთა გავიდა
—, 15. რომელი	ძალი

422, 10. სული	სული თჳსი
423, 7—8. იმერეთს	იმერითს
—, 30. ვერა	ვერაჲ
424, 17. თვისა	თავისა
—, 26. დაცვეს	დაცვეს
—, 29. გვაში	ღამით გვაში
—, 30. ტფილისელნი	კაცნი ტფილისელნი
425, 4. სორღალას	სორღალს
—, 12. ყორჩიზა	ყონჩიზაჲ
—, 19. საქართველოსა	საქართველოსი
—, 21. მესამეოცდა მეხუთე	მესამეოცდა ოთხი
—, 22. ბაგრატიონი	ბაგრატიონი
426, 4. ტაჩარ	ტაქარ
—, 6. გიორგი	abs.
—, —. ბექასმან	ბექასმან
—, 13. ნოინთა წინა	ნოინსა წინაჲ
—, —. ტაჩარ	ტაქარ
—, 14. ფარეჯან	ბარეჯან
427, 11. პაღოღოღოსის	პაღიაღაღოსის
—, 12. კოსტანტინუპოლისამან	კოსტანტინოპოლისამან
—, 13. მიქელ	მიქელ
—, 15. არა ყვეს	არაჲ ყვეს
—, 21. სოლო	abs.
—, 25. ქალაქი	ქალაქი და შიგან
428, 5. მოიწია	მოიწია ყაინი შინა მოუწოდა
—, 15. ავ. მესამეოცდა მეექვსე	მესამეოცდა ხუთე
429, 1. მეზარდსა	მეზარათსა
—, 2. გაუკვეთა	განუკვეთა
—, 4. ბაგენი	ყოველნი ბაგენი
—, —. მზაკვარნი	მზაკვართანი
—, 17. არა	არ
430, 2—3. მისა მისისა	abs.
—, 5. ყაზან	ყაინმან ყაზან
—, 12. დაკოცად	abs.
—, 17. მანმედის	მოჰმედისა
—, 19. კაცი	კაცი ერთი
—, 21. რაჲცა რა	რაჲცა რაჲ
—, 28. ნაეროზ	ხოლო ნაეროზ

431, 2. მოვიდოდენ	მივიდოდენ
—, 15. ზერეთს	ერეთს
—, 27. სიბუჩი	სიბუჩი
432, 1. ბადურ	ბადურ
—, —. ოთხას	ოთხას
—, 2. ყაზან	ყაზან ყაინმან
—, 15—23. ოთხას	ოთხას
433, 3. კირ მინაილ	კირია მინაილ
—, 4. კარნიფოლა	კარნიფორა
—, 10. აჲ მესამეოცდა მეშვიდე	მესამეოცდა მეექვსე
—, 23. ბაყთარ	ბაყთარ
434, 5. ქართველნი	abs.
—, 7. ციკარსა	ციკარესა
—, 16. ქვეითად	ქოითად
436, 1. ავ. მესამეოცდა მეექვსე	მესამეოცდა შვიდე
—, 24. მეფესა	მეფესა დავითს
—, 26. შუა	შინა
437, 20. შუა	შინა
—, 23. გევთა	გევსა
—, 1.	1
439, 1. ბაბერდს	შაბერდს
—, 11. რამეთუ	ხოლო
—, 14. წარვიდაო	წარვიდა
—, 20. ხუთასი	ხუთ ათასი
440, 20. ბაბერდით	შაბერდით
—, 30. ხენითა	დივნითა
441, 3. დევნად	დევნა
—, 9. ტუვენვად	ტუვენვა უუეს
—, 10. ეწია	მიუწია
—, —. იგი მრავალ სულ	მრავალი სული
—, 18. ანტოქია	ანტოქი
—, —. ღაზამდე	ღაზამდე
—, 21. ბაყთარ	ბაყთარ
—, 26. ტაბაკმელს	ტაბაკმელს
—, —. მივიდა	მიუვიდა ამბავი
—, 30. ათ-ასი	ასი
442, 1. ოტეხული რა ცნა დავით	რა ცნა ოტეხა დავითისი
—, 8. და ვითარ	მივიდა ზეჲ და მოადგა ძლიერად ციხესა

—, 15. შული	abs.
—, 18. ერთი	ესეთი
—, 28. ეძლო	რაცა ეძლო
—, 29. თუ	დალათუ
443, 11. ხარბად	ხარბანდა
—, 17. ომსა	ბრძოლასა
—, 22. უშიშმან	უშიშმა
443, 25. განვიდეს	გარდვიდეს
—, 29. ხარკსა	ხარხაღსა
444, 7. ესენს და ოვსთა შეება, და იკსნა	ასან ოვსთა შემოება
—, 12. ხარბანს	ხარბანს
—, 13. დააქციენე	დააქცინე
—, 32. ბრძანება	მოვიდა ბრძანება
445, 6. სიგჳდილად	abs.
—, 10. პირველად	abs.
—, 11. ხარბანდასნი	ხარბანდასანი
—, —. ბარტამ	ბასტამ
—, —. მას ზედ	მას-ზედანი
—, 16. ხუტლუშასი	ხუტლუ-ბუღასი
—, 21. რომელსა	რომელი
—, 22. ესე არს	abs.
—, —. ქმა	ქმაჲ
—, 23. მესამეოცდა მეშვიდე	მესამეოცდაშვიდე
—, 23—24. გიორგი (ბრწყინვა- ლე), ძე დიმიტრი თავდა- დებუღისა ძის ძე დიდისა ბეგასი	abs.
—, 24. ბაგრატიონი	ბაგრატიონი
—, 24—25. ამასთან ავ მეფე გი- ორგი მცირე, ძე დავითი- სი, ძმის-წული გიორგი ბრწყინვალისა	abs.
446, 2. იგი	გიორგი
—, 5. მორწმუნობითა	მორწმუნობითა
446, 7. საეკლესიოსა სოფლისა	საეკლესიოთა საკმარათა
—, —. საღამე	საღაცა

—, 9.	აქენდა	თანა აქენდა
—, 10.	თანა შეწყენარებულობა	შეწყენარებულობა ობოლ
	ობოლთა და	
—, 17.	ქმნული	ქმნილი
—, 29.	გამოსლვად	გამოსლვა
—, 1.		1
447, 1.	ჩოფან და	ჩოფან
—, 2.	სპა მისი	სპითა მისითა
—, 4.	თანა	abs.
—, —.	გიორგი	გიორგი თანა
—, 5.	გიორგისადა	გიორგის
—, 17.	აღმოჭვირებად	აღმოჭვირობად ¹⁾

26. Сборникъ разныхъ произведеній—небольшая рукопись на бумагѣ, въ 195X16,5 сант., въ новомъ простомъ картонномъ переплетѣ, заключаетъ въ себѣ всего 49 листовъ, писанныхъ строчнымъ мхедრული съ киноварными заглавіями, и по содержанію дѣлится на три совершенно различные произведенія:

1) Жизнь и дѣянія Александра Македонскаго (15 листовъ). Эта часть рукописи написана кругловатымъ письмомъ мхедრული съ киноварными заглавіями и съ начальными буквами асомтаврული. Рукопись дефектна. Начало:

ცხოვრებასა და საქმესა. ალექსანდრესა. სპარსეთისა სამეფოსა საბერძნეთისად დამმორჩილებელისასა. მრავალნი ბერძენნი აღსწერდენ რომელნიცა. მასეე რიცხუსა შა უფროსი ნაწილი იყუნენ თვით მხილუპლნი და რომელთამე ჳტდ ჳმსახურნეს მქონებელთა მსახურებასა მას შა ნაწილისათა: და რომელთამე ტრფიალებითა უზომოხსა საუკუნოდ სახელისა თვისისათა. განგებით მოუწოდა მან, რათა აღსწერონ ისტორიაჲ საქმეთა მისთა: და რომელთამე მრავალთა ნათესაობისაებრ თვისისა სურვილითა ზღაპართათა, მართლიადნი იგი საქმენი დიდებულებისა მისისა-

¹⁾ Разнотченія остальной части нашей рукописи показаны при изданіи мною текста по Мингрельскому варианту въ приложеніи Кар- тлисъ-Цховреба списка царицы Маріи.

ნი, დაუჯერებელთა შრ საკვირულებათა განუმრავლებიესყე: მაგრა უსარწმუნოესად შესაძლებელ არს შერაცხუად პტოლემეოსა, რლი შდ მისსა იქმნა მეფედ ეგვიპტისა, და არისტო-ფლოსა, რ მათ გარდმოსცენ თვისნი აღწერილნი შდ აღსასრულისა ალექსანდრესასა კიდე ყოვლისა მიზეზისა შიშისა, ანუ ლიქნისა, რლთაგანცა ჩტსლებისაებრ გამოვლენ უსამართლო-ებანი ისტორიათა შინა.

Текстъ этой части рукописи обрывается теперь слѣдующими словами четвертой главы:

სახელოვან იყო ტაიჭთა მიერ დროსა მას თესალია, და მრავალთა ადგილთა იპოებოდა მუნ დიდნი და პატიოსანნი ჯოგნი ცხენთანი. მაგრამ ბუკეფალ მეგრძალის დაკედვისა წყნასა უზესათესობად, ამისთვის ჩილონიკოს ქარსალანინმან ღირსად დიდ მფლობელად ადგილთა მათ პატივის მცემელმან მისმან მოჰგუარა იგი ჩილიპპეს გასასყიდლად და სთხოვა ფასად ტალანტი ათექტსმეტი: როს მოედანსა ზნ გამოვიდნენ ცნობად გაჰყენებისა და სადავესა შნ კთაობისა ბუკეფალისა მის ევრაენ მახლობელთაგანთა ჩინებულთა და დარბაზისაგანთა მსახურთა უძღეს დამორჩილებად და სადავის პყრობად მისსა, რ ტაიჭი მივარდებოდა ყნთა ზნ, და შეჯდომად მეცადინთა ყნთა შიშნეულ ჰყოფდა თვისითა მძვინუარებითა: როგორათაც დაუმშვიდებელსა და მძვინუარებისათვის მისისა არად გამოსადევსა განტეევად მისისა მოზრახ იყუნეს, და მაშინ სულმთქმელჰან თქუა ალექსანდრემან: ღო ჩემო, რაგუარსა ესე ვითარსა ცხენსა მოაკლდებიან სულმოკლებისა შრ და კტსდნად გამოუცდელიობისა: მსმენელმან მამამან არა ერთჯერ ესე გუართა სიტყუათამან ჰკითხა რისხვით თუ რად სადმე შეურაცხყოფ შენ ესე გუარისათვის საქმისა, რლისა წარმართებად შენ თვით არ შემძლებელხარ უგამოცდილესთა შენთა უხუცესთა: უპასუხა ალექსანდრემან. მშობელო საყუარელო:

Нашъ текстъ представляетъ переводъ Анабазиса Арріана.

2) Птичій лѣчебникъ, заключающій въ себѣ 24 листа,

безъ начала и конца, написанъ круглымъ почеркомъ мхед-
рули, отличнымъ отъ почерка предыдущаго текста; тетради
при переплетѣ перепутаны, заглавія писаны киноварью. Лѣ-
чебникъ имѣетъ въ виду охотничихъ птицъ, такъ какъ при
каждой главѣ обращается вниманіе егерей и речетниковъ.
Начало:

გრილს: ფრინველს: საღამოს: ცოტა: ჯავზი: ჩაეყლაპება:
დილ: მხურვალად: შეინახავს: ¹⁾ და: არგებს: თბილს: ალაგს:
ჯდომა: და: თბილის: საძღების: ჭმევა: კარგია: თუ: ფრინ-
ველს: სიგრილისაგან: ჩინჩახვი: გაგებროს: პირველ: ნემსით:
მოუჩხვლიტე: მასუკან: ან: ეგირი: და: ან: ჯავზი: მიეც: და:
არგებს: თუ: იმან: არ არგოს: მუხუდოს: ოდენი: თრიაქფარუ-
ხი: ჩაყლაპე: კარგია: კოჭა: სანელეგელი: რომ: ეგირის:
მაგიერ: მისცე: არგებს: **Конецъ:**

კიდევ: კირის: შავის: ნავთით: ოყნა: უყავ: უშველის:
ამავ: კირისათვის: რევანდი: დააღბე: და: რევანდის: წვეწმი:
ბიის: გული: გამოხადე: და: შაქრის: ყინულით: მოატკმევ:
და: ყოზულით: პარში: ჩაასხი:

Въ числѣ средствъ для излѣченія птицъ рекоменду-
ются и заговоры, которые мы приводимъ ниже:

ლოცვა ფილენჯისათვის. ჩვენ ²⁾ ვიყენით სამნი
ძმანი სამებისა წმინდისანი, გავედით მთასა სანადიროსა, მივა-
კულივეთ კვალი ნადირისანი, ეგრე ვიპოვეთ კვალი ნადირისა-
ნი, ავედით ალეღსა, მალეღსა, კლდეღსა საღსა, კეღსა ღრმასა,
ვპოვეთ კვალი ცხვირ-უკულმართისა, პირ-უკულმართისა, გზა-
დაქცეულისა ფილენჯისა კოლინჯისანი, სამას სამოცდა საღმო-
ბისანი, უშალეთ ბადე, რა ბადე? ბადე დიდ ბადე, გინაფირეთ,
დაეყარეთ ველი, თმანი ჰქონდა აღისანი, კბილი ჰქონდა რვა-

¹⁾ До этого текстъ взятъ съ конца второй сохранившейся тет-
ради, послѣдующее составляетъ начало третьей тетради.

²⁾ Знаками препинанія въ нашемъ текстѣ служатъ по двѣ точки
послѣ каждого слова, какъ видно изъ предыдущихъ отрывковъ, но въ
данномъ случаѣ мы ихъ не повторяемъ.

ლისანი, წვიენი ჰქონდა ჰიქისანი, ოროსენემ თქუა: დაგ-
ლიჯეთ კბილნი რეალისანი! კოროზ თქუა: დავქრათ თმანი
აღისანი. ოროზ თქვა: დავამტუროთ წვიენი მისნი ჰიქისანი.
ფილენჯმა თქუა: ნუცა დამამტურევთ წვიესა ჰიქისასა, ნუცა
დამპრიოთ თმასა აღისასა, ნუმცა დამგლეჯთ კბილსა რეალი-
სასა? წავალ, ჩავარდები წყალშია, ავსწევ ქვასა, შევქამ ქვიშა-
სა, შევსვამ წყალსა. ღმერთმან და გიორგიმ დაგწეროს ჯვარი,
გილხინოს ეს ლოცვა სანამდის ეშველებოდეს, სამჯერ დილა-
ზედ წაუკითხეთ, სამჯერ შუადღისას და სამჯერ საღამო ჟამ
წაუკითხე.

„Молитва отъ „пиленджи“ (конвульсий, парали-
ча). Насъ было три брата во имя Св. Троицы. Вышли мы
на гору охотничью, напали на слѣдъ звѣря, но не могли
прослѣдить его, подвѣлись на агъели-магъели ¹⁾, скалу от-
вѣсную, спустились въ глубокое ущелье, нашли слѣдъ кри-
воногого, криволицаго, кривопутнаго „пиленджи-колинджи“,
трехъ сотъ шестидесяти болѣзней. Разстлали сѣти. Что за
сѣти! Сѣти превеликія, заиграли въ рожокъ (зѣнафѣргетъ отъ
ზѣнафѣри—музыкальный инструментъ), прошли равнины, на-
шли „пиленджи“; а у него волосы пламенные, зубы сталь-
ные, голени стеклянные. Оросвинѣ сказалъ: „выбейте зубы
стальные!“ Корозъ сказалъ: „срѣжемъ волосы пламенные!“
Орозъ сказалъ: „сокрушимъ стеклянные голени его!“ Пилен-
джи сказалъ: „не сокрушайте стеклянныхъ моихъ голеней,
не срѣзывайте волосъ моихъ пламенныхъ, не выбивайте
зубовъ моихъ стальныхъ: удалюсь, брошусь въ рѣку, под-
ниму камень, поѣмъ песокъ, выпью воду“. Богъ и св. Ге-
оргій да благословятъ тебя и дадутъ во здравіе сію молит-
ву. Молитву сію читай по три раза утромъ, въ полдень
и вечеромъ, пока не выздоровѣетъ!“

ფილანჯისა და თვალის ცემის ლოცვა: სახე-
ლო ღვთისაო, სახელითა ღვთისათა გასქდა შავი კლდე, გამო-
ვიდა შავი ცხენი შავის უნაგირითა, შავის იარაღითა, გამო-

სწია შავსა გ ცხენსა, შეჯდა შავი კაცი შავსა ცხენსა, მიმართა შავსა გზასა, მიადგა შავსა ზღვასა, გააპო ზღვა შავი, ჩაჰყო შავი ყავარჯენი შავსა ზღვასა, ამოიღო გველი შავი, დადვა შავსა ქვასა, დაჰკრა შავი ყავარჯენი შავსა გველსა, ერთი წყალისა იყო, ერთი ცეცხლისა, დაჰკრა წყალისასა, გარდაასხა ცეცხლისასა, ისრემც მისი დაშრტება, ვისიცა სცემის, ან ეცეს.

„Молитва отъ „пиленджи“ и дурного глаза. Во имя Бога, треснула черная скала, вышелъ черный конь съ чернымъ сѣдломъ, съ чернымъ уборомъ, и сѣлъ черный всадникъ на черного коня, направился по черной дорогѣ, подступилъ къ черному морю, разсѣкъ черное море, опустилъ черный жезлъ въ черное море, вытащилъ черного змѣя, положилъ на черный камень, ударилъ чернымъ жезломъ черного змѣя; одинъ змѣй былъ водяной, другой огненный, ударилъ на водяного и облилъ огненного. Такъ и тотъ глазъ потухнетъ, отъ котораго болѣзнь приключилась или приключится“.

სახელი ღმრისა. სახელითა ღმრისათა, გასქდა თეთრი კლდე, გამოვიდა თეთრი კაცი, თეთრი ცხენი თეთრის უნაგრითა, თეთრის იარაღითა, გამოსწია თეთრმა კაცმა, თეთრსა ცხენსა შეჯდა, თეთრი კაცი მიმართა თეთრსა გზასა, მიადგა თეთრსა ზღვასა, გააპო ზღვა თეთრი, ჩაჰყო თეთრი ყავარჯენი, ამოიღო თეთრი გველი, დადვა თეთრსა ქვასა, დაჰკრა თეთრი ყავარჯენი, ერთი წყლისა იყო, ერთი ცეცხლისა, დაჰკრა წყალისასა, გარდაასხა ცეცხლისასა, ისრემცა მისი თვალი დაშრტების, ვისიცა სცემია და ან ეცეს.

„Во имя Бога, треснула бѣлая скала, вышли бѣлый всадникъ и бѣлый конь съ бѣлымъ сѣдломъ, съ бѣлымъ уборомъ; выступилъ бѣлый всадникъ, сѣлъ на бѣлаго коня, направился бѣлый человекъ по бѣлой дорогѣ, подѣхалъ къ бѣлому морю, просѣкъ бѣлое море, опустилъ бѣлый жезлъ, вытащилъ бѣлаго змѣя, положилъ на бѣлый камень, уда-

рилъ бѣлымъ жезломъ. Одинъ (змѣй) былъ водяной, другой огненный, ударилъ на водяного, облилъ огненного. Такъ и тотъ глазъ потухнетъ, отъ котораго болѣзнь приключилась или приключится“. Эта молитва въ оригиналѣ повторена.

3) Исторія разрушенія Іерусалима Титомъ Веспасіономъ, заключаетъ въ себѣ 9 листовъ, писанныхъ скорописью мхедрули, безъ конца. Особенность этой части рукописи состоитъ въ томъ, что слова начальныхъ и новыхъ строкъ приведены безъ первыхъ буквъ. Очевидно переписчикъ думалъ вернуться потомъ къ этимъ словамъ и зарисовать въ этихъ мѣстахъ унциальныя буквы, что почему-то не выполнилъ. Другой особенностью правописанія текста нужно считать довольно частое употребленіе буквы Ѱ вмѣсто з. Исторія разрушенія Іерусалима переведена съ русскаго языка архимандритомъ Порфиріемъ Багратіономъ въ 1792 г.

Начало:

[ო]დეს მიიღო პატივი და ღირსება კეისრობისა უფასასიანება და იქმნა დამტკიცებულ მბრძანებელად ყოვლისა სოფლისად, მცის პირველსავე წელსა მბრძანებელობისა თვისისასა იყო გამოძიებად დაშთომილთა მათ იუდანთათვის, რომელთაცა არ ენებად (sic) დამორჩილებად ქრსტე მისთა. და ქმნა მრავალნი განზრახუანი მისთს: გაგზავნის ძესა თვისსა ტიტეს მრავლითა ძლიერებითა დასარღუპველად ყდ დიდებულისა ქალაქისა მის იერუსალიმისა. ხო ტიტე მხედრებითურთ თჳისით წარვიდა ალექსანდრიით კმელის გზით ქალაქად ნიკოპოლად, რომელი შორ არს ალექსანდრიისა ოც უტევან, და დაჯდა მუნ ნავთა ზა.

Конецъ: რამეთუ იწყეს შენებად კოშკთა მცის მოიწია მათ ზედა ტიტე მრავლითა მხედრებითა და იუენენ გუნდნი მისნი დიდ-დიდნი ფრიად და ძლიერნი, რომელნიმე იტალიით, რომელნიმე ალექსანდრიით და რომელნიმე ახლად შეკრებილნი, რომელნიცა შეკრიბნა კესარიისად სირიის სამძლუართა შა და

უქადა მათ ტიტემან რათა ყოვლითა ძალით მათით განემზადნენ ფიცხელისა მიმართ იუდიანელთა ზედა საბრძოლად რომლისაცა ქადაგებისა მხედარნი სიხარულით აღავსებდეს მოსურნენი მსწრაფლად წყებისა იუდიანთა მიმართ ომისა. მივიდა რა (на этомъ текстъ обрывается, хотя слѣдующая страница пустуетъ). Всѣ упомянутыя выше статьи писаны разнымъ почеркомъ и на разныхъ бумагахъ. Филигрانی бумаги: корона въ видѣ шапки Мономаха и двуглавый орелъ съ короною. Рукопись, вѣроятно, конца XVIII вѣка.

27. Висерამіани, рукопись на бумагѣ, въ 28×20,5 сант., написана круглымъ письмомъ мхедрули и черными чернилами; заглавія писаны киноварью. Переплетъ досчатый, обтянутый кожею. Пагинація указана по тетрадамъ буквами мхедрули на поляхъ снизу листовъ. Всѣхъ страницъ 496. Послѣдній листъ (стр. 497) занятъ поздними сравнительно съ рукописью стихами. Знаками препинанія употребляются по три точки послѣ каждаго слова. Филигрань бумаги: корона и надъ короною звѣзда о шести лучахъ. Этотъ списокъ послужилъ главнымъ оригиналомъ при изданіи Висераміани въ 1884 г. (см. описаніе № 17). Издатели нѣсколько отступили отъ рукописной традиціи, выбросили союзъ და во многихъ случаяхъ и исправили правописаніе.

Начало:

იყო:.. დიდი:.. და:.. მაღალი:.. სულტანი:.. ტულღურბეგ:.. ქვეყანასა:.. ხერასნისასა:.. და:.. აღრაბადაგანისა:.. ლაშქარ:.. მრავალი:.. მოვლენილი:.. და:.. მორკმული:.. და:.. აღსრულებული:.. ყოველსა:.. სპარსეთსა:.. ზედა:.. აკლდა:.. სამეფოსა:.. მისსა:.. ქალაქი:.. სპარანს:.. და:.. შეიყარნეს:.. ყოველნი:.. დიდებულნი:.. და:.. წარჩინებულნი:.. მისნი:.. მოახსენეს:.. Кѣмъ и когда переписана рукопись, не видно, но, судя по почерку и бумагѣ, она должна принадлежать къ XVII вѣку.

28. Православное христіанское богословіе. მართლ მადიდებლობითი ქენებრი ღრს მეტყულება. Рукопись въ 32×21 сант., на простой бумагѣ некрасивою и неразборчивою скорописью мхедрули. Весь текстъ писанъ черными чернилами, заглавія и начальныя буквы исполнены крупными асомтаврული. Два начальныхъ листа и восемь послѣднихъ снизу ободраны вмѣстѣ съ бумажнымъ переплетомъ. Въ серединѣ недостаетъ двухъ листовъ; всѣхъ листовъ теперь налицо 40; послѣдніе 4 содержатъ въ себѣ русскій текстъ статьи „О злыхъ ангелахъ“, писанный въ одинъ столбецъ.

Начало:

თჳს სოფლისა შექმნისა.

თ ა ვ ი ა.

მისთვის. თუ ეზრა შა ჰზრა ჯერ არს შემეცნება ლექსისა ამის. შექმნა. განსაზღვრებისათჳს მისისა და განყოფისა, და ედ მისთვისე. ედ სოფელი ესე ნამდვილ შექმნილ არს დროთა და არა საუკუნოდ:

კ. 1. თავსა ამას შა ეა ჰსიანს ზედა წარწერილისა ძლით, სათანადო არს მოხედულად სამთა ნიეთთა. 1. რა ცხად იქმნეს თუ რაჲსა ჰნიზნავს სახელი ესე შექმნა. რა არა შეზღუდეს ვისიმე ამას შა იკვ. 2. რა წინა დაიდუას განსაზღვრება ანუ წარწერა მისი. და ამისთანა განყოფილებაცა, რა შესაძლებელ იყოს ხილუად, თუ რაჲსათჳს საკუთრად ესაჯოთ ჩნ. 3. უკანასკნელ პირის-პირ ათეისტთა (უღმერთთა) და პირისპირ ძუღლთა ფილასოფოსთა, რა დავამტკიცოთ, ედ შექმნა სოფლისა ნამდვილ იყო დროითი უკუტ და არა საუკუნოდ.

Русскій текстъ представляетъ оригиналъ послѣдней главы нашей рукописи. Все произведеніе есть переводъ съ русскаго языка архіепископа Гаія и представляетъ автографъ. Авторомъ русскаго оригинала былъ извѣстный московскій митрополитъ Платонъ.

Начало русскаго текста безъ измѣненія: „Выше упомянутая же выдумка несправедлива что будто Ангелъ перскій бояма имѣвшаго, за отшествіемъ Іудеевъ во Іерусалимъ, воспослѣдовать перскому, даніилъ не объ отшествіи израильтянъ, котореѣ тогда имѣли они уже свободное и безпрепятственное но о помѣшательствѣ въ созиданіи храма, плакаль, какъ видѣли мы изъ повѣсти тогдашняго происшествія. 4) вопрошаемъ: Ангелъ оный персскій зналъ ли, что даніиловъ ангелъ все что ни дѣлалъ, по повѣленію дѣлалъ, Божию, или не зналъ? Ежели зналъ, то слѣдовательно сопротивлялся онъ самому Богу; а буде не зналъ, такъ поетому не зналъ и того, что святой ангелъ оный былъ точно святой“. Эта статья „О злыхъ ангелахъ“, которую Гай перевелъ на грузинскій языкъ въ Яссахъ въ 1792 г. (Цагарели. Свѣдѣнія о пам. груз. письм. III, XV, 202).

Водяной знакъ бумаги представляетъ бѣгущую лошадь, на другихъ листахъ какъ будто перевязанныя буквы ІѲ. Рукопись, вѣроятно, конца XVIII вѣка.

29. Сборникъ статей архіепископа Гаія. Первая половина рукописи заключаетъ въ себѣ „Христіанское ученіе“ საქრისტიანო მოძღვრება, рукопись въ 32×21 сант., на бумагѣ скорописью мхедрули и черными чернилами. Заглавія писаны буквами асомтаврули. Картонный толстый переплетъ рукописи обтянутъ красноватою кожею. Всѣхъ писанныхъ страницъ XVI+377. Между 354 и 355 страницами 39 листовъ пустуютъ. Рукопись поступила изъ „Студенческой библіотеки“; прежде, какъ видно, она принадлежала царевичу Миріану, ибо на оборотѣ переплета записъ по-русски: Изъ книгъ царевича Миріана грузинскаго.

Книга написана въ Кременчугѣ архіепископомъ Гаіемъ и, какъ видно, представляетъ автографъ; начата 6-го октя-

ბრ 1788 გ., и кончена 20 декабря того же года. Все это явствуется изъ записей на страницахъ XV и 298:

ვიწყე წელსა. 1788. თთუჲსა ოკდომბერისა. 6. კრემენ-ჩუგს. გაიოს:.

ქრისტიანებრი სწავლა. ანუ ჭტი სიტყუა ღრსა გამოკრებული საღმთოსა წერილისაგან, საკმრად ყთა მოძღუართა ანუ მქადაგებელთა ეკკლისიისათა, მოკიდულებითა სხოლასტიკურთა ღრს მეტყუტლებითა ჰაზრათათა. ყთა თჳს აღმოსავლეთისა ეკკლესიურთა მოცემათა.

დიდება შენდა ღო მომცემო ამათ ყთა კეთილთაო, სრულ ეჰყავ წელსა. 1788. დეკემბერს, 20 დღეს. გაიოს. კრემსჩუგს:

„Христiанское ученiе“ состоитъ изъ выборныхъ мѣстъ Священнаго писанiя, расположенныхъ въ порядкѣ и раздѣленныхъ на 11 главъ и 136 параграфовъ. На поляхъ указаны источники, откуда тѣ или другiя ученiя и изреченiя взяты. Страницы I—XVI служатъ предисловіемъ. Собственно „Христiанское ученiе“ занимаетъ страницы 1—298. На стр. 299—305 дается указатель главъ и параграфовъ.

Дальнѣйшіе тексты тоже представляютъ выписки изъ Священнаго писанiя, но онѣ составлены послѣ 1788 г. Такъ, на-примѣръ, настр. 306—309 приведенъ текстъ подъ заглавіемъ.

სარკე. რმლისაცა შა იხილავს ყი ჭტი ქენე. ყრსა მდგომარეობასა, თანამდებობასათჳსსა.

„Зеркало, въ которомъ каждый истинный христiанинъ найдетъ всѣ виды своихъ обязанностей“.

Эта глава въ началѣ имѣетъ записъ:

წელსა. 1789. თებერვალს. 18. კრემანჩუგს.

1789-го года, февраля 18-го, въ Кременчугѣ.

Далѣе идутъ статьи:

1) დროსათჳს—О времени (стр. 311—313).

2) ჭტი სარკე კაცისა. Истинное зеркало человека (314—318).

3) ლიტურგია წის მამისა ჩწისა იოანე ოქროპირისა. Литургія св. отца нашего Іоанна Златоуста (321—333).

4) წესი და განგება ზა წიგნის მკითხულისა და მგალობელსა. Порядок и распределение для чтецовъ и пѣвчихъ (335—336).

5) წესი იპოდიაკონის კელის დასხმისა. Чинъ рукоположенія иподіакона (337).

6) წესი კელდასხმისა ზა დიაკონისასა. Чинъ рукоположенія діакона (338—340).

7) წესი კელდასხმისა ზა ხუცესისა. Чинъ рукоположенія священника (341—343).

8) На стр. 344—346 излагаются философскія разсужденія о томъ, что человѣкъ созданъ съ наклонностью стремленія къ благочестію и мудрости.

9) На стр. 346—348—такое же разсужденіе о борьбѣ души и тѣла.

10) На стр. 351—353—свѣдѣнія о построеніи церквей христіанскихъ съ древнѣйшихъ временъ. Въ этой статьѣ встрѣчаются очень часто ссылки на различные источники, между прочимъ на Церковную исторію Евсевія, на слова Кирилла Іерусалимскаго, на Церковную исторію Созомена, Сократа, на Григорія Нисскаго, на письмо Кипріана, на постановленія вселенскихъ соборовъ и т. д.

11) На стр. 355—361 приведены свѣдѣнія и эпизоды изъ жизни римскихъ императоровъ, равно какъ анекдоты о древнихъ царяхъ, изреченія древнихъ философовъ и тому подобныя вещи. Все это выписано изъ разныхъ сочиненій, прочитанныхъ архіепископомъ Гаіемъ въ 1789 г. Объ этомъ имѣется записъ въ концѣ 359 стр., гдѣ сказано:

ესენი გამოვსწერე ექუსთა ისტორის მწერალთაგან ავლუ-სტოთაჲს. წელსა. 1789 იანვრის. 15. გაიოს

„Эти выписки я сдѣлалъ изъ шести историковъ, писавшихъ объ августяхъ, въ 1789 г., января 15. Гаіось“.

12) Одна выписка касается царя Иверіи Фарасмана (стр. 355):

ანდრიანემ მრავალთა ჩინებულთა წარუგზავნა ჩინებული ძლესნი, და უსაკუთრესად მეფესა ივერიისასა. რწლთცა გარდა სხუთთა დიდ შუტსნიერთა სპილოთა წარგზავნა ხუთასი კაცი მკედარისა დასი. მოუვიდა მასცა ივერიის მეფის ჭარასმანისაგან ჩინებული ძლესნი. რწლთცა შორის იყო მოოქროვილი საწვმარი. ძლესისა ამის სასაცილოდ ამღებისათვის სამას ტყუესა წამოასხა მოოქროვილი საწვმარი, და უბრძანა გამოეყანა მათი თეატრსა.

„Императоръ Адріанъ многимъ знатымъ сдѣлалъ великолѣпныя подарки и въ особенности иверійскому царю Фарасману, которому, кромѣ большихъ и красивыхъ слоновъ, прислалъ отрядъ изъ 500 воиновъ. Онъ, въ свою очередь, получилъ отъ иверійскаго царя Фарасмана прекрасныя подарки, въ числѣ которыхъ былъ и дождевой плащъ изъ золота. Смѣясь надъ этимъ подаркомъ, Адріанъ приказалъ одѣть триста плѣнныхъ въ такіе же плащи и вывести ихъ въ театръ“.

13) На стр. 363—369 приведены въ переводѣ на грузинской языкѣ три рѣчи, сказанныя Григорію Александровичу князю Потемкину архіепископомъ екатеринославскимъ и херсоно-таврическимъ, и исправляющимъ должность эвзарха молдаво-валахскаго Амросіемъ 15-го января и 15-го февраля 1790 г. въ Яссахъ.

14) На стр. 369 помѣщены выписки о грузинскихъ монастыряхъ Святой земли изъ „Путешествія по святымъ мѣстамъ и въ Іерусалимъ князя Николая Радзивила въ 1582 г.“.

15) На стр. 370—372 даны въ переводѣ на грузинскій языкъ выписки изъ Четы-миней Димитрія Ростовскаго на 15 августа. Первая выписка трактуетъ о томъ, какъ при распредѣленіи района дѣятельности св. апостоловъ для

распространенія христіанства Иверская земля досталась въ удѣлъ Божіей Матери.

16) На стр. 376, 377, а также I (переносъ) дана краткая исторія Магомета и его первыхъ преемниковъ.

Изъ этого краткаго обзора статей, помѣщенныхъ въ нашей рукописи архіепископомъ Гаіемъ, видно, что описываемая рукопись представляетъ сборникъ-автографъ Гаія, въ которомъ, кромѣ главнаго его сочиненія „Христіанское ученіе“, помѣщены различныя статьи и выписки за 1788—1790 гг.

Замѣтимъ кстати, что бумага рукописи не вездѣ одинакова по своимъ водянымъ знакамъ. Знаки эти суть: 1) большой кругъ съ геральдическимъ знакомъ въ серединѣ и съ надписью подѣ знакомъ NRVHIV. Большой кругъ имѣетъ надпись: *pro patria eiusque libertate*. Надѣ кругомъ нѣчто въ родѣ короны. 2) Корабль съ кормчимъ, который держитъ въ рукахъ трезубецъ; надпись у трезубца: *pro patria*. 3) Небольшой кругъ съ пальметтами и короною посрединѣ, подѣ короною буквы С. К. 4) Надпись I. Nonis. Знакъ въ родѣ компаса и надпись: *Zoonen*.

30 (=35 *). Сборникъ разныхъ произведеній архіепископа Гаія, рукопись въ 35×23 сант., написана на бумагѣ черными чернилами. Грузинская часть рукописи писана скорописью мхедрули самимъ архіепископомъ Гаіемъ. Русская часть разнаго письма и разныхъ временъ. Пагинаціи нѣтъ. Картонный переплетъ ободранъ. Рукопись, XVIII вѣка, дефектна. Сборникъ этотъ состоитъ изъ разныхъ произведеній, переплетенныхъ вмѣстѣ. Произведенія эти суть:

1) „Карталинская грамматика“, сочиненіе архіепископа Гаія на русскомъ языкѣ, автографъ. Въ началѣ недостаетъ,

*) Цифры въ скобкахъ указываютъ №№, подѣ которыми рукописи значатся въ библіотекѣ.

сохранилось всего 20 листовъ. Примѣры и термины приведены по-грузински буквами мхедрули и повторены русскими буквами, затѣмъ дается переводъ и объясненіе по-русски. Текстъ начинается теперь словами:

„...означающія мужескій родъ имена подлежатъ сему правилу:

§. 2) Женской მდედრობითი-мдедროбити, напр. დედა-деда—мать, და-да—сестра, ცოლი-цולי—жена и всѣ имена тоже естество означающія суть женскаго рода:

§. 3) Среднѣй უმეტესობით или имена относящія къ неодушевленнымъ вещамъ составляютъ средной родъ, напр. ქვა-ква—камень, წყალი-цкали—вода, ჰაერი-аэри—воздухъ, სახლი-сахли—домъ.

§. 4) Общій ზოგეობითი-зогебити или имена подъ общи(мъ) знаменателемъ означающихся принимаютъ общій родъ, напр. კაცი-фаци—человѣкъ, შვილი-швили—дитя, მური-бзурли-мбринвели—птица.

Примѣчаніе. Нашъ карталинскій языкъ не принимаетъ дабы окончаніемъ коимъ имена принадлежало бы къ кому нибудь роду, кромѣ естественныхъ съ значеніемъ и общаго знаменотанія, то для того имена прилагательныя мѣстоименій и причастій коими окончаніями и означеніями безъ перемены равно поставляются въ рѣчахъ, къ которымъ оныя принадлежать: напр. ჰეშმარიტი-ღმერთი-чешмарити гмерти—истинный Богъ, ჰეშმარიტი ქალწული-чешмарити калцули—истинная дѣва“.

Въ концѣ грамматики приведены вопросы и отвѣты на грамматическія темы. „Карталинская грамматика“ архіепископа Гаія первая по времени грузинская грамматика, составленная на русскомъ языкѣ. Архіепископъ Гаій составилъ грамматику и на грузинскомъ языкѣ. Его грузинская грамматика отпечатана въ Кременчугѣ въ 1789 г. „Карталин-

ская грамматика“ есть переводъ этой грамматики на русскій языкъ.

2) „О нѣкоторыхъ въ особливости мнѣніяхъ Алгора-на“. Статья эта написана по-русски совершенно другимъ почеркомъ, чѣмъ „Карталинская грамматика“. Въ началѣ собственноручная записъ архіепископа Гаія по-русски: „Подарилъ самъ авторъ Архіепископъ Амвросій Екатеринославскій.“ Быть-можетъ, нашъ списокъ автографъ архіепископа Амвросія. Статья содержитъ въ себѣ 17 листовъ. Въ концѣ недостаетъ, но неизвѣстно, сколько страницъ, такъ какъ и эта статья не имѣетъ пагинаціи. Начало:

„Предложивъ сравненіе повѣстей, долгомъ поставляемъ представить еще здѣсь нѣкоторые мнѣнія собственные алкорану съ присовокупленіемъ нашихъ примѣчаній. Желательно, чтобы мослемни безпристрастно разсудили о твердости ихъ отношеній къ истинной пользѣ челоуѣка, а особенно достойны ли названы быть Божіимъ откровленіемъ“.

3) „Исповѣданіе вѣры арменскихъ церквей“. Эта статья написана по-русски въ полустолбцѣ и содержитъ всего 46 листовъ. Въ концѣ недостаетъ по крайней мѣрѣ четырехъ листовъ. Кромѣ того, листы 9, 10, 12 и 23 вырваны изъ середины.

4) „Прокатейлія“-პროკატეილია ანუ წინათ-მოწოდება. სწავლასა ზნე საკათაქმევლოსა წათა შს მამისა ჩნისა კირილე იერუსალიმის არხიეპისკოპოსისა: „Изъ поученія св. отца нашего Кирилла, архіепископа Іерусалимскаго“. Эта статья включаетъ въ себѣ 12 листовъ. Затѣмъ идутъ поученія въ томъ же родѣ, и ученія о догматахъ, о вѣрѣ, объ единопцарствіи Божіемъ, объ Отцѣ и Вседержителѣ.

ა) წათა შორის მამისა ჩნისა კირილე არხიეპისკოპოსისა იერუსალიმელისა, სწავლა საკათაქმევლო განათლებადთადმი. ქადაგებული იერუსალიმსა შნ, მიმყენებელი ნათლისღებისადმი მოსრულთა: საკითხავი ისაიასი.

ბ) სწავლა საკათაქმეველო განათლებადთადმი, ქადაგებული იერუსალიმს შა. საკითხავი ჰრომაელთა ეპისტოლისაგან.

ბ) სწავლა საკათაქმეველო, დ. განათლებადთადმი ქადაგებული იერუსალიმს შა. დოღმატათვს. საკითხავი ეპისტოლისაგან კოლასელთასა.

გ) სწავლა საკათქმეველო. ე. განათლებადთადმი. ქადაგებული იერუსალიმს შა. სარწმუნოებისათვს:

საკითხავი ეპისტოლისაგან ებრაელთასა:

დ) სწავლა საკათქმეველო. ვ. განათლებადთადმი ქადაგებული იერუსალიმს შა. ერთ მთავრობისათვს ღრსა. ამას ზა: მრწამს ერთი ღრ: და წუალებათათვს: საკითხავი ისაისაგან:

ე) სწავლა საკათქმეველო. ზ. განათლებადთადმი, ქადაგებული იერუსალიმს შა: მამისათვს. და საკითხავი ეპისტოლისაგან ეფესელთადმი:

ჟ) სწავლა საკათქმეველო. ზ. განათლებადთადმი. ქადაგებული იერუსალიმს შა. ამას ზა. ყრისა მპყრობელი. საკითხავისაგან იერემიასა:

Въ концѣ, судя по остаткамъ, недостаетъ 20 листовъ. Всего грузинская часть рукописи содержитъ въ себѣ 60 листовъ. Эта часть, какъ и „Карталинская грамматика“, составляетъ автографъ архіепископа Гаія. Въ началѣ этой статьи имѣется приписка Гаія:

ვიწყ. მაისს. 20. წელს. ზღზ. კრემენჩუკს. გაიოს.

„Началь 20-го мая 1787 года въ Кременчугѣ. Гаіосъ“.

Статья, вѣроятно, переведена съ русскаго языка, хотя прямого указанія на это нѣтъ.

31. Калила и Димна, рукопись въ 32×21 сант., писана на бумагѣ мелкою скорописью мхедрули и черными чернилами. Пагинація идетъ по тетрадиямъ черезъ восемь листовъ. Порядокъ ихъ въ нѣкоторыхъ мѣстахъ перепутанъ. Переплетъ досчатый, обтянутый кожею съ тисненіями. Застежки ободраны. Кѣмъ и когда переписана рукопись, не

указывается, но, судя по бумагѣ и письму, она несомнѣнно XVIII вѣка. Водяной знакъ бумаги состоитъ изъ горизонтальной досечки съ короною надъ нею и виноградною кистью внизу. Такой знакъ попадается въ датированныхъ рукописяхъ первой четверти XVIII вѣка. На поляхъ тамъ и сямъ приведены объясненія нѣкоторыхъ словъ. Судя по замѣткамъ цензора, эта рукопись легла въ основу тифлискаго изданія Калилы и Димны 1886 года. Изъ записей позднѣйшаго времени отмѣтимъ нѣкоторыя. На оборотѣ переплета:

1) მიიცვალა მიტროპოლიტი ჯუმათისა მაქსიმე ნიჭარაძე ქუთაის ჩეა-სა წელს სეკდებრის ია-სა.

Митрополитъ Джуматскій (въ Гуріи) Максимъ Ничарадзе умеръ въ Кутаисѣ въ 1811 году, сентября 11-го.

2) მიიცვალა წინამძღვარი სოხასტრისა არხიმანდრიტი დავით იოსელიანი ჩეჭ-სა წელს.

Цинамдзгваръ (настоятель) монастыря Сохастери Давидъ Иосселиани умеръ въ 1807 году.

3) მიიცვალა გურიელი მამია ჩეკვ-სა წელსა ნოემბრის 27.

Мамія Гуріели умеръ въ 1826 году, ноября 27-го.

4) საქართველოს სარდრის იოანე ორბელიანის მეუღლე ანასტასია მიიცვალა ჩეათ-სა წელს სეკდებერშიდ.

„Жена сардара Карталиніи Іоанна Орбеліани Анастасія умерла въ 1819 году, въ сентябрѣ“.

5) მიიცვალა საქართველოს მეფის გიორგის ძე დავით პეტერბურხს ჩეათ წელს:

„Сынъ грузинскаго царя Георгія Давидъ умеръ въ Петербургѣ въ 1819 году“.

На первой страницѣ синей бумаги передъ текстомъ приведены шесть четверостишій, ничѣмъ не замѣчательныхъ. На другой страницѣ четверостишіе кн. Григорія Церетели, который игралъ выдающуюся роль въ исторіи Имеретіи въ началѣ XIX вѣка:

თუ უმცარმა საქმე ქნას ამპარტავენი, რიგია,
ჩემგან მოთმენა წესია, გული ამაზე მიგია,
საკიცხულს რასმე იტყოდეს, რაცა არა მშვენიის იგია,
და ყრუსავით ყურთა დავიხშავ, ვითამცა არ გამიგია.

თარგმანად წერეთელი.

На послѣднемъ листѣ въ концѣ рукописи въ числѣ
разныхъ записей имѣются и такія:

ჩემ-სა წელს სვიმონის ჩემის ძმის წიგნი მივიღე ქუთაის
იეღისის ეკ-სა, კაცი ეხმო, გავგზავნე ტრაპიზონს გაზპარა მივე
ქირაი ორასი მარჩილი:.

ამავე იეღისში გავუგზავნე ბარბარე სიმონოვიჩის მეუღლეს
. (тутъ одна строчка нарочно зама-
рана).

„1815 года, іюля 26-го, получилъ (или получила, не-
известно кто пишетъ) письмо отъ моего брата Свимона въ
Кутаисѣ. Онъ требовалъ къ себѣ челоуѣка. Послалъ въ
Трепизондѣ Гаспара, далъ за услугу 200 марчиловъ. Въ
этомъ же іюлѣ мѣсяцѣ послалъ женѣ Симоновича Варва-
рѣ“

ჩემ-სა წელს აგვისტოში წავიდა იეროსალიმის ეპიკლი
ჯვარის მამა ვენედიკტ არხიმანდრიტი იერუსალიმს იმგრეთით.
ამას გაუვა ავალოვი გიორგი იქით:

„Въ 1809 году въ августѣ отправился изъ Имеретіи въ
Іерусалимъ повѣренный Іерусалимскаго монастыря, настоятель
монастыря Креста („джварисъ мама“), архимандритъ Вене-
диктъ. Съ нимъ вмѣстѣ туда поѣхалъ Георгій Аваловъ“.

На слѣдующей страницѣ: ეს ქილა და მანას წიგნი სამენ-
გრელოს მთავრის ლევან დადიანის მეუღლის ზურაბ წერე-
თლის და თამარ დადიანის ასულ(ი)სა მართასი არის.

„Сія книга Калилы и Димны принадлежитъ супругѣ
Мингрельскаго владѣтеля Левана Мартѣ, дочери Зураба Це-
ретели и Тамары Дадіани.

32. Калила и Димна, пожертвованная кн. И. Чавчавадзе, рукопись въ 35×22 сант., написана на синеватой бумагѣ красивою скорописью мхедрули. Заглавія и начальные слова стиховъ писаны киноварью, остальной текстъ черными чернилами. Въ двухъ мѣстахъ вырвано по листу, но самые листы не пропали. Пагинація обозначена арабскими цифрами на каждой страницѣ и буквами мхедрули на тетрадахъ. Филигрань бумаги: въ одной половинѣ листа корабль и подъ нимъ 1808 г., въ другой буквы: К. Г. К. О. С. Н. А. М. Всѣхъ страницъ 544. Переплетъ досчатый, обтянутый черною кожею съ тисненіями. Сохранились и заставки. Въ концѣ рукописи рукою текста запись:

ალიწერა წიგნი ესე ქილილა და მანასი. თავადის აფხაზის იოანესთვის:

ალმწერი წიგნისა ამის. სპირიდონ ია..ოვი ¹⁾.

სრულ-აქმნა სეკდემბრის: ოცდა ცხრას: წელსა: ჩუი: ქკს: უეს:-

„Переписана книга сія Калилы и Димны для князя Іоанна Абхазі. Писецъ сей книги Спиридонъ Іа..овъ ¹⁾. Окончена сентября 29-го, 1810-го года, въ корониконъ 498“.

На другой страницѣ позднѣйшею рукою написано:

წიგნი ესე ქილილა და მანანა თუმცა ეკუთნოდა თავადს იოანე აფხაზოვსა; ხოლო ახლა ეკუთვნის წილში რკეპით თავადს დიმიტრი იოვანეს ძეს აფხაზოვს ჩემს-ს წელსა იანვრის კთ-ს დღესა.

„Книга сія Калилы и Димны, хотя принадлежала князю Іоанну Абхазі, но теперь по жеребью досталась кн. Димтрію Іоанновичу Абхазі, 1848-го года, января 29-го дня. Текстъ дѣлится на 14 главъ. Въ началѣ каждой страницы обозначена глава.

¹⁾ Въ серединѣ слова пропущены буквы въ оригиналѣ.

33. Калила и Димна Студенческой библ., рукопись въ 31×21 сант., написана на хорошей лощеной бумагѣ круглымъ письмомъ мхедрули. Текстъ писанъ черными чернилами, заглавія и начальныя слова стиховъ—киноварью. Пагинація обозначена по тетрадиямъ. Въ каждой тетради по восьми листовъ. Многихъ листовъ недостаетъ. Въ концѣ на 7 новыхъ листахъ дополненъ позднѣйшею рукою недостающій текстъ. Въ серединѣ во многихъ мѣстахъ бѣлые листы, добавленные во время переплетенія книги для пополненія текста, до сихъ поръ пустуютъ. Всѣхъ листовъ съ бѣлыми 404. Рукопись имѣетъ крѣпкій картонный переплетъ, обтянутый желтоватой кожею. Тамъ и сямъ въ текстѣ оставлены пустыя мѣста для рисунковъ, которыхъ однако нѣтъ, какъ и во многихъ другихъ спискахъ. Въ началѣ каждой страницы есть указаніе на главу, къ которому относится текстъ. На поляхъ мѣстами встрѣчаются объясненія словъ. Филигрань бумаги: большой гербовой щитъ, богато орнаментированный внутри и снаружи; нѣчто въ родѣ кувшинчика; знакъ въ родѣ креста съ завитыми концами и буквами *F. S.* Филигрань добавленныхъ листовъ—знакъ *pro patria* и 1808 г., выше надпись *УФА. П.* Кѣмъ и когда переписана рукопись, не видно, но, судя по письму и матеріалу, она должна непременно относиться къ XVIII вѣку и притомъ скорѣе къ первой половинѣ, чѣмъ второй. На это косвенно указываетъ и одна приписка другою рукою на оборотѣ перваго листа, гдѣ сказано: *იოსებ: დიბადა: ქალაქს: მარიაშვილის: ათ: გასულს: ხუთშაბათს: შუადღისს: ქს უღდ.* „Иосифъ родился въ Тифлисѣ въ исходѣ 19-го августа въ корониконѣ 434 (=1746 г.)“. Если такую запись могли сдѣлать на рукописи въ 1746 г., то значитъ, она переписана въ первой половинѣ XVIII вѣка. По поводу этой записи нѣкто Тетія Тархншвили замѣчаетъ, что онъ ровесникъ кому-то. Другой это оспариваетъ. Еще одна запись указываетъ, что ру-

კოპისი შესაძლებელია დიმიტრი. ეს ქილილა დიმიტრი მდივანისა, ვინც მაიპაროს, ღმერთი გაუწყრეს. Начало: კარი პირველი ქილილა და მანასი, სპარსულისაგან ქართულად ნათარგმანები მეფის ეპიტაფისაგან.

მეც მიეყ სპარსთა ზღაპრისა თარგმანებისა მგებართა ი. დ.

34. Калпила и Димна, приобретенная отъ Захарія Чичинадзе, рукопись въ 35×21,5 сант., написана на простой бѣлой бумагѣ скорописью мхедрули. Заглавія и начальныя слова стиховъ писаны киноварью, остальной текстъ черными чернилами. Пагинація обозначена по тетрадямъ снизу листовъ буквами асомтаврули и арабскими цифрами. Всѣхъ тетрадей 37. Въ началѣ недостаетъ первой тетради. Въ каждой тетради по 8 листовъ. Переплетъ досчатый, обтянутый кожей съ тисненіями. Застѣжки ободраны. Филигрань бумаги: подражаніе знаку pro patria въ серединѣ, выше буквы Ф. М., ниже 1829 г. На другихъ листахъ другіе знаки и 1824 г. Въ концѣ записъ рукою текста:

სრულ იქმნა ივლისის ე-სა დღესა სფირილონ ბიბლიისაგან ჩვეთ-ს წელსა:

„Окончена іюля 5-го дня Спиридономъ Біаевымъ 1829-го года“. Мѣста для рисунковъ въ текстѣ оставлены. На поляхъ имѣются разъясненія словъ. Текстъ теперь начинается стихами:

შ ა ი რ ი.

მტერმან ლოდი მომახტდრა. მოყუარემან ვარდის კონა. ეგრე მტერმან ვერ მატკინა. მოყუარემან შემადონა.

Нашъ списокъ сравнительно съ печатнымъ добавляетъ въ концѣ:

დიდის ცდით ჩემგან ნაღუაწნი, თუცა გაკლიათ გულები: გულო ნუ ზრუნავ მტერისა მოგონებულსა ნებასა, ნუთუ სხუა კარი განგელოს, მით მორჩე ძნელსა სნებასა.

Затѣмъ стихи, приписываемые какому-то мальчику.
ეს ბოლო ლექსი ყმაწვილს ვისმე უთქუამს:

დავლიფოთ თვალი ლალები, და მალგალიტი მალეზი,
გული ავივსოთ სულელით, ულელით დანამალები,
სულ შემოვლიფოთ შაილნი და მიცნი ლექსთა ძალები
და კაკბულათ მოვინადილოთ ბოლო კალკაზნი ქალები:

35(=2650). Калила и Димна, рукопись въ 33×21
сант., написана на бумагѣ круглымъ мхедрули. Огла-
вленія, первое слово каждаго стихотворенія и первая буква
новой строки писаны киноварью, остальной текстъ черными
чернилами. Переплетъ новый картонный. Въ концѣ немного
недостаеъ. Впрочемъ заключительное стихотвореніе Вахтан-
га VI сохранилось цѣликомъ, но нѣтъ замѣтки:

ვითა წინა ლექსი აჩენს, მე დამრჩა გაუღეკსავი და სულ-
ხან გაღეკსა ყაფლანიშვილმან, რომელი ბოლოდ მონაზონ იქ-
მნა და ეწოდა საბა.

Равно какъ вслѣдствіе дефектности не сохранилось по-
слѣсловіа переписчика, и отсутствуетъ дата. Тѣмъ не ме-
нѣе рукопись, безъ сомнѣнія, XVIII вѣка. Бумага разная.
Филиграни бумаги: три полумѣсяца, одинъ меньше другого;
виноградная кисть съ верхомъ въ видѣ коровы, а въ дру-
гой половинѣ листа сложная надпись (нельзя разобрать);
столбъ въ видѣ кружковъ и другіе знаки. Въ текстѣ оста-
влены мѣста для рисунковъ съ замѣтками на поляхъ: დასაბა-
ტავი — „для рисунка“. Нѣкоторые стихи сопровождаются
замѣтками, что они принадлежатъ царю Вахтангу VI. გეფის
ოქმული. На поляхъ тамъ и сямъ разъясненія непонятныхъ
словъ. Пагинація указана буквами мхедрули по тетрадамъ,
число которыхъ 49; въ каждой тетради по 8 листовъ, но
последняя теперь состоитъ изъ двухъ, а первая изъ семи
листовъ. Всѣхъ страницъ вышѣ 770. Текстъ начинается такъ

же, какъ въ печатномъ. Знаками препинанія служатъ двѣ точки и точка.

На каждой страницѣ въ началѣ указана глава текста. Этою рукописью, какъ видно изъ замѣтокъ, пользовались при изданіи Калилы и Димны въ 1886 г.

36(=3183). Калила и Димна Чубиновской библіотеки, рукопись въ 31×20 сант., написана на хорошей лощеной бумагѣ мелкимъ, но красивымъ, кругловатымъ мхедрули. Оглавленія и начальное слово стихотвореній писаны киноварью. Пагинація указана по тетрадямъ киноварными буквами мхедрули. Всѣхъ писаннымъ страницъ 697. Переплетъ досчатый, обтянутый коричневою кожею. Порядокъ главъ указанъ на каждой страницѣ. Мѣста для рисунковъ оставлены съ замѣтками на поляхъ: დასახტავი. Бумага разная. Преобладаетъ бумага съ филигранью: въ одной половинѣ листа знакъ изъ трехъ полумѣсяцевъ, такъ связанныхъ и расположенныхъ, что образуютъ какъ бы пышный цвѣтокъ лиліи, въ другой половинѣ зубчатый овальный полукругъ и подъ нимъ буквы FCA ¹⁾. Попадаютъ листы съ богато орнаментированнымъ внутри и снаружи большимъ гербовымъ щитомъ; въ начальныхъ листахъ въ одной половинѣ изображеніе какого-то животного въ видѣ летучей мыши, въ другой сложная надпись; орнаментированный кругъ въ видѣ вазы съ звѣздою наверху, надъ звѣздою буквы. Конецъ текста: ვითა წინა ლექსი აჩენს მე დამრჩა გაულექსავი და სულხან საბამ გალექსა ორბელის ძემან. რასაც ლექსს აშიაზე მანი უზის, მეფის არის ნაბძანები. დიდის ცდით ჩემგან ნაღვაწი, თუმცა გაკლიათ გულგები. Знаками препинанія служатъ двѣ точки въ концѣ текста и стиховъ, точка и запятая въ серединѣ. На поляхъ объяснены слова. Рукопись переписана въ Тифлисъ въ 1769 г.

¹⁾ Средняя буква поставлена ниже крайнихъ.

Писецъ священникъ Николай, сынъ Анчисхатскаго протоіерея Алексія. Въ концѣ имѣется записъ:

აღიწერა ქალაქსა ტფილისს, კელითა ანჩისხატის დეკანოზის ძის ნიკოლაოსისათა: აწ წინაგოიოფ სიყვარულსა ღთისასა და გვედრებით. რომელნიცა მიემთხვიენეთ ნამუშავესა ამას. კსენებასა ჰყოფდეთ. ჩემთვის. ჰეშმარიტად ირწმუნეთ. რაოდენ ძალმედვა სიმართლეს ვეცადე: იანვარს კ. ქკს. უნზ.

„Написано въ городѣ Тифлисѣ рукою Николая, сына Анчисхатскаго протоіерея. Нынѣ изъ любви къ Богу предувѣдомляю и умоляю васъ, которые увидите сей трудъ мой, помянуть меня. Будьте во истину увѣрены, что, насколько могъ, старался быть точнымъ. Января 20-го, въ корониконѣ 457(=1769)“.

Писецъ упоминаетъ о себѣ еще въ записи на 461 страницѣ:

მუშაკი ამისი: ალექსის დეკანოზის ძე. უღირსი მღუდელი ნიკოლაოს.

„Работникъ сего сынъ протоіерея Алексія недостойный священникъ Николай“. Изъ записей не рукою текста укажемъ на четверостишіе на первой страницѣ, унѣждающее не читать Висераміани.

სიტყვას ვიტყვი მეტად მზრიანს, თუ შეესმის კაცსა მღუთიანს, მოვახსენებ ბრძენსა-ჰკვიანს, არ გამხილვებ გიჟს-ზნედიანს, ვის ღმერთი სწამს ადამიანს, ნუ ჩახედავს ვისრამიანს, დაუბნელებს დღესა მზიანს, ჯოჯოხეთში ნახავს ზიანს.

На другой страницѣ четверостишіе эротическаго содержания:

კუპილონ მკრა გუღს ისარი, დამიკოდა, დამიწყლოლა, ცნობა სრულად დამიფანტა, სასიკვდილოდ მიმარულა, ვესტას ტაძრისთვის სანთებლად თავი ჩემი დანიშნულა და თვალ ცრემლიანობს ბუღბუღლი, რა ვარდზედ სარი
[დასმულა.

Подпись инициалами П. Д., быть-можетъ, указываетъ на извѣстнаго знатока грузинскаго языка Петра Дадіани.

Въ нашей рукописи совершенно правильно помѣщено „завѣщаніе царя Вахтанга“ раньше предисловія Саввы-Сулхана Орбелиани, каковой порядокъ почему-то измѣненъ въ изданіи Чконія, въ которомъ предисловіе Орбелиани помѣщено раньше „завѣщанія Вахтанга“. Между тѣмъ Орбелиани самъ заявляетъ, что онъ осмѣлился говорить послѣ „завѣщанія царя“: ბატონის ანდერძს ქვემოთ ამაღვისა ვქნე ყუფობა (стр. 11). Словомъ, завѣщаніе Вахтанга (стр. 11—13) должно было быть помѣщено на 8 страницъ послѣ словъ: კეთილად და წარმართებით ღმერთმან აღასრულოს ჩვენი ნდობა, ნება, ყოფნა ქველს საქმეთა, ამ წიგნისათვის რომ დავგვირქმევია მნათობი თავთიჩი. Этимъ кончается предисловіе Анвари Сохали, автора персидской обработки Калилы и Димны, затѣмъ идетъ завѣщаніе царя Вахтанга, а подъ конецъ предисловіе Саввы Орбелиани.

37(=2726). Калила и Димна, рукопись in folio большого формата, въ 36×23 сантим., написана на бумагѣ черными чернилами. Досчатый переплетъ, обтянутый кожей, разбитъ. Рукопись безусловно XIX вѣка, ибо, какъ я уже указалъ, нашъ списокъ переписанъ съ № 21 и составляетъ сокращенную редакцію Калилы и Димны, приготовленную княземъ Мелигзадомъ Ашхарбеговичемъ Бебудовымъ, а такъ какъ рукопись, описанная нами подъ № 21 переписана въ 1839 г., то наша рукопись не могла появиться раньше указанного времени. Насколько Милигзадъ Бебудовъ сокращалъ грузинскій текстъ Калилы и Димны, это можно видѣть изъ слѣдующихъ примѣровъ:

Вмѣсто предисловія, помѣщеннаго на 1—13 страницахъ печатнаго текста, въ рукописи мы читаемъ:

დასაწყისი პირველი, თქმული ბრძნისა ანვარი სოილისა,

სიბრძნეთა იგავთა შეწყობითა, სწავლის აღმატებათა, ქილილა და მანას წიგნია.

რიტორთა და მეცნიერთა, ფილასოფოსთა, ამის შეკრების რიგები მრავალ რიგათ შეუწყვიათ, სასიბრძნო სწავლა, სამზი-არულო და საცრუო არაკები ერთმანერთში აურევიათ, ნადირთა, მხეცთა, თევზთა და ფრინველთა ენათა მაგიერ არაკნი და სი-ბრძნის გზები მოუყვანიათ და ბედნიერებით გამოუჩენიათ. მე-ფეთაგან ყმათა შერისხვა, შეწყალება, გადიდება და გამდიდრე-ბა, მტერთაგან გაცლისა, მოშვორებისა და მათის გაცუდების საქმე უმოქმედებიათ. წიგნი ესე ბრძენსა და გზიანსა ფილასო-ფოს ბარამად სახელ ღებულს, ინდოთა და ბიშლიმის თემთა კელმწიფე ყოფილა, მას ინდოურის ენით ეთქმევინებინა. რა ეს წიგნი ისპანს შეჭირვებაში მყოფს მეფეს ეახტანგს ქართველ-თასა ხელად ეგდო, ენახა, რაც მეფეთა რიგია, გაჭირვებულთა რჩევა, ერთგულთა წყალობა, ორგულთა მისაგებელი, კელ-მწიფეთა და ხელისუფალთა წესნი აქედან მიხვდებიან. მაშინ სპარსულისაგან ქართულად ეთარგმანებინა. თვითონ სპარსუ-ლი არა სცოდნოდა, მთარგმნელიც თავის გონებისა ვერ ეშო-ენა, მირევ-მორვეით გარდმოეთარგმნათ, სხვას ენაზედ თუ არა კაის მცოდინარისაგან გამოთარგმნა ძნელია. რა გაეთებინა ქართლიში სულხან ორბელიანისათვის გამოეგზავნა და მოეწე-რა მაღალსა მდაბალი ლექსი:

წუთის სოფლისა სურვილი უგუნურება მგონია,

მოყვარე კეთილს ჰყვარობდეს, ბრძენთაგან გამიგონია,

აწ მოიგონე შენ ჩემი პირველი სიყვარულია,

ეს საქმე კარგათ მისაქმე, თვალთ ნუ მოგივა რუ-
ლია.

და ებრძანა ეს ჩემი ჭირნახული გაჩალხე გემოვნად. სა-
დაც ლექსები ჩართულ იყოს, აგრევე ქართულად ლექსები ჩა-
ურთევო. რა ეს ბრძანება მოსელოდა, უარი არ შეიძლებოდა
და წიგნი ტკბილად და გემოვნად დაეწყო თოთხმეტ კარად.
დაჲე уже замѣтка Меликзادا Бевудова:

რა ჩემს სოფლად ყოფნისა ცუდაობის გამოდ ენახე, რომ

მრავალი ლექსნი და იგავნი ღრმა სიტყვაობითა მკითხველნი შეუგებელად დარჩებოდნენ, ამისთვის მე თავადმა მეფეგზად ბე-
ბუღაგმა ადვილ შეტყობისათვის მემამულეთა ჩემთა ზოგიერ-
თნი გაუგებელნი იგავნი გაუშვი, რათგანც მას შიგან ვრცე-
ლად იყო დაწერილი და ერთის იგავის კითხვით რა მოებმო-
და მეორეს საგანზედ ლაპარაკი, მკითხველნი უსარგებლოდ და
შეუტყობრად დარჩებოდნენ. ჰკვათა მყოფთა და პირმეტყველ-
თა კაცთათვის რაოდენ სასარგებლო არს და მის დროს რა
გვარად გამოაჩენს და ყოველსა გვამსა დაანახევს, თუ როგორ
ჯერ არს ამ ქვეყანაში ცხოვრება“.

Все, что въ печатномъ изданіи помѣщено на стр. 13—
33, въ нашемъ текстѣ пропущено. Потомъ приведено зѣрзе-
ლი ანდერძი—первое завѣщаніе (стр. 34 печатнаго изданія),
а потомъ опять пропускъ до 67 страницы, да и въ этомъ
мѣстѣ текстъ начинается баснею Барамана. Сокращая такимъ
образомъ текстъ для передачи вкратцѣ основной фабулы Ка-
лилы и Димны, Мелигзадъ Бебудовъ собралъ басни текста
во второй части рукописи, предпославъ каждой изъ нихъ
указаніе, для какой цѣли или для доказательства какого
положенія та или другая басня приведена. Указаны даже
страницы и главы оригинала Калилы и Димны, откуда эти
басни взяты. Басни сопровождаются и обычными стихами
грузинскаго перевода. Это вторая часть нашей рукописи
пронумерована отдѣльно и заключаетъ въ себѣ 150 листовъ.
Въ первой части 71 листъ. Рукопись кончается обычнымъ
стихотвореніемъ Вахтанга VI, которое однако не dokonчено,
ибо послѣдній листъ не сохранился.

38(=433). Калила и Димна, рукопись въ 32×21
сант., написана на тонкой бумагѣ красивымъ круглымъ
мхедрули. Заглавія и первое слово каждого стиха писаны
киноварью. Рукопись безъ переплета, дефектна. Текстъ на-
чинается слѣдующими словами третьей главы:

...პოეზია სხვა საქმესა უნდა ჰქონდეს: ესე საქმე ამას ჰგავს. მას განძი უძევს რამე და მისი იმედი ესოდენსა შეუპოვრობასა აქნევენებსო: თუცა მისის საქმისა ნერგსა სთვლისა ქარი სცემოდა. მისი პოზიერება და შეენიერება მისისა რტოთა ყლორტებთა არ გამოაჩნდებოდაო. უთქომსთ ცეცხლისა უქონელი კაცი ფრთე ბოლოს დაცეინულს ფრინველსა ჰგავსო. თქვა შაირი.

ვეცხლს ნუ მოიკლებ ვინათგან ვეცხლსა აქეს დიდი ძალები и т. д.

Въ концѣ недостаетъ двухъ главъ и текстъ обрывается словами XII главы:

სოლომონს ესეთი სიტყუები ღია მოეწონა და ქება შესახა. გეხლს სამსალა ნარევსა სასმელსავით მოეჩიდა და უკვდავებისა წყალი სადეთაც მოეტანათ, მუნვე წარგზავნა. ესე არაკი ამაღ მოვიუბნე, რათა სცნათ, მე უამათად სიცოცხლე არ მიწდა და ჩემი თუ მათი სიკვდილი მეტნაკლებო....

Пагинація показана по тетрадямъ буквами мхедрули. Всѣхъ тетрадей налицо 40 (21—40); въ тетради по 8 листовъ. Филигрань бумаги: небольшая корона съ кисточкою, въ другой половинѣ листа сложная надпись. Попадаются и другія филигрانی. Рукопись безусловно XVIII вѣка. На поляхъ объясненіе словъ. Мѣста для рисунковъ обычно оставлены.

39(=939). Калила и Димна, рукопись въ 33×22 сант., написана на бумагѣ мелкою скорописью мхедрули и черными чернилами. Указанія главъ въ началѣ каждой страницы писаны красвыми чернилами. Рукопись безъ переплета, дефектна, всѣхъ тетрадей 20, изъ коихъ въ началѣ недостаетъ 4. Конецъ добавленъ потомъ на синей бумагѣ безъ стихотворенія царя Вахтанга VI. Для начала укажемъ стихотвореніе:

ღვთისა და კაცთა სიბრძნითა ესე არ მოიწონების:
გაუსინჯავად მეფემან სისხლი დასთხოოს მონების,
რადგან მეფენი ღვთის სახედ ქვე იგიც მოიგონების
და სხვას აცოცხლებს და სხვას მოჰკლავს, სხვა რისხვით
დაეღონების.

Этому стихотворению на первой страницѣ предшествуетъ 5 строкъ прозы. На поляхъ объясненіе словъ; мѣста для рисунковъ не оставлены. Филигранью бумаги служить небольшая корона съ винородною кистью: Рукопись, вѣроятно, XVIII вѣка.

40(=2439). Калила и Димна, рукопись въ 35×22 сант., писана на синей бумагѣ мелкимъ строчнымъ мхедрули. Оглавленія писаны красными, но блѣдными чернилами: Рукопись дефектна, сохранилась только начальная часть, всего 34 листа. Предисловію не предшествуетъ стихотвореніе Вахтанга VI, остальное цѣло. Конецъ соотвѣтствуетъ 60-ой страницѣ печатнаго изданія и кончается словами: ტა-
გბი. სე მრავლის ნდომი შეიქმნა მიწა: დიდობის მგენი წამს
შეიბიწა. Рукопись конца первой четверти XIX вѣка, ибо
въ числѣ знаковъ филигрانی выставленъ 1822 г.

41(=2887). Калила и Димна, рукопись на синей бумагѣ въ 33,5×21 сант., писана мелкимъ строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Оглавленія и начальныя слова стиховъ писаны киноварью. Рукопись, безъ переплета, дефектна. Въ началѣ недостаетъ 104 страницы, и текстъ начинается слѣдующими словами второй главы:

და ერთი მუშკა ყნოსს, სხვისა სისხლია გემაგე მოაქვს და
საბრანძესა. Въ концѣ текстъ обрывается словами XIII главы:
ცისა უსწრავე, მოვარის უმაღე, დაღმა ღვარისებრ ჩასა-
ქანებლად,

ხან ორთქლსავითა აღმა ამრბენი ღრუბელსა შერთვის არ
შეკრებულად.

Внизу, на поляхъ, указаны страницы киноварными буквами мхедрули, но, къ сожалѣнію, счетъ доведенъ только до 124 страницы, остальные не обозначены. На поляхъ встрѣчаемъ объясненія словъ; мѣста для рисунковъ не оставлены. Главы обозначены на каждой страницѣ. Рукопись начала XIX вѣка, ибо въ числѣ филиграней бумаги показаны годы 1810 и 1812.

42(=3168). Калила и Димна Чубиновской библіотеки, рукопись на сѣрой бумагѣ, въ $33,5 \times 22$ сант., писана строчнымъ мхедрули и черными чернилами. Всего 11 тетрадей изъ 8 листовъ каждая. Изъ этого видно, что рукопись неполная; текстъ обрывается теперь словами первой главы: უნდოდა და მანასათჳს მისი შეშინება არ გაეცხადებინა. ამაზედ უფოტურბას ყვირილისა ესრე ძლიერი კმა მოვიდა, რომე ლომი შიშით თვისის აღგილიდამ.... Начало такое, какъ въ печатномъ. Рукопись въ новомъ картонномъ переплетѣ и переписана, по всей вѣроятности, въ первой четверти XIX вѣка, ибо въ числѣ знаковъ филиграней выставленъ 1813 г. и, кромѣ того, въ серединѣ листа медвѣдь съ топоромъ въ большомъ орнаментированномъ кругу.

43(=110). Сборникъ разныхъ произведеній, рукопись $21,5 \times 17$ сант., писана наполовину на синеватой, наполовину на сѣроватой бумагѣ строчнымъ мхедрули и черными чернилами, оглавленія и начальныя слова четверостишій писаны красными чернилами. Пагинація означена на каждой страницѣ буквами мхедрули. Рукопись въ досчатомъ переплетѣ, обтянутомъ кожею съ тисненіями; она нѣсколько пострадала и заключаетъ въ себѣ 286 страницъ. Писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ, но безъ всякаго сомнѣнія ма-

нუსკრიპტъ первой четверти XIX вѣка, ибо филигрань бумаги первой половины рукописи указываетъ на 1814 г., а второй — на 1813. Кроме того, въ первой половинѣ рукописи водяными знаками служатъ: въ одной половинѣ листа двойной кругъ, въ кругѣ двуглавый орелъ и подъ нимъ буквы Г. Д. Я., въ другой половинѣ листа буквы Я. М. Ф. Во второй половинѣ рукописи водяные знаки состоятъ изъ корабля и буквъ У. Ф. А. М. По содержанію манускриптъ представляетъ сборникъ слѣдующихъ произведеній:

1) Повѣсть Чаръ-Давришиани (1—112), которая дѣлится на 7 главъ.

Начало: კოსტანტინუპოლის კელმწიფის ამბავი, უშვილობისათვის თუ როგორ შეწუხებულ იყო. კარი პირველი დად ვაჭრის შვილისა. Конецъ: დასრულდა ჩარ-დავრიშიანის ამბავი. და აქა დაიწყების ლექსი დღე-ღამის გაბაასებისა.

2) Бесѣда дня съ ночью, или „Сарке-тѣмულта“ царя Теймураза I (113—184). დღისა და ღამის გაბაასება, თქმული მეფის ირაკლის ძის მეფის თეიმურაზისაგან, რომელი იქმნა ცხებულ შემდგომად წელიწდისა ცხრისა თქმისა ამისისა: წიგნსა ამას ეწოდების სარკე თქმულთა: Произведение это написано въ стихахъ и, если вѣрить приведенному заглавію, сочинено царемъ Теймуразомъ Иракліевичемъ (?) за девять лѣтъ до своего коронованія. Эта замѣтка явно ошибочная: она приписываетъ, какъ видно, сочиненіе „Сарке-тѣмულта“ Теймуразу II Иракліевичу, между тѣмъ произведение принадлежитъ Теймуразу I Давидовичу, который короновался въ 1605 г., когда ему было всего на всего 16 лѣтъ.

Въ концѣ написано: განსრულდა დღისა და ღამის ამბავი. На стр. 122 замѣтка: ქ. აქ დედანს აკლდა ლექსი: სვე: და ერთი ტავი. „Здѣсь въ оригиналѣ недоставало 225-го четверостишія и одного стиха“. Вообще нужно замѣтить, что ни для одной статьи сборника у писца не было хорошаго, полнаго оригинала.

3) Восхваленіе Шахъ-Аббаса въ стихахъ безъ указанія автора (185—193). Заглавіе и первое слово каждого четверостишія пропущено въ нашей рукописи, ибо, какъ видно, ихъ хотѣли написать красными чернилами, но не выполнили почему-то. Конецъ стиховъ оборванъ.

4) „Вардъ-Булбуліани“, или Бесѣда розы съ соловьемъ (ვარდ-ბულბულიანი) царя Теймураза I (193—210). Эта часть тоже писана безъ начальныхъ словъ.

5) Оманіани, повѣсть въ прозѣ, безъ оглавленія и начальныхъ словъ (210—226).

6) Басни или сказки изъ Калилы и Димны въ прозаическомъ переводѣ (229—286). Басни эти начинаются со второй половины IV главы, именно баснею „О купцѣ, его женѣ и ворѣ“ и кончаются баснею VI главы „О судѣ“. Есть пропуски и въ сохранившемся текстѣ нашей рукописи. Такъ, напри- мѣръ, на стр. 277 оставлено мѣсто и приписано сбоку: აქ დედას აკლდა. „Тутъ недоставало въ оригиналѣ“. Эту часть рукописи издалъ цѣликомъ съ прибавленіемъ русскаго перевода А. С. Хахановъ подъ названіемъ: „Грузинскій отрывокъ Калилы и Димны“ (см. I вып. III тома „Древностей Восточныхъ“ Импер. Московск. Археол. Общ.; Очерки по ист. груз. словесности, вып. III, стр. 141—245). Издатель отнесъ разобранную нами рукопись къ XVIII вѣку, а въ сохранившихся отрывкахъ басенъ призналъ древній переводъ Калилы и Димны, восходящій къ XII вѣку. И то и другое мнѣніе не выдерживаетъ критики. Что рукопись не XVIII вѣка, а начала XIX, это уже не приходится доказывать послѣ приведенныхъ мною выше фактовъ: разъ бумага рукописи вышла изъ фабрики въ 1813—1814 гг., появленіе манускрипта нельзя уже отнести къ XVIII вѣку. Что касается самыхъ отрывковъ, то прежде всего нужно замѣтить, что въ „Библіотекѣ общества грамотности“ мы имѣемъ не только указанные отрывки, но почти цѣльный подобный про-

записный переводъ Калилы и Димны. Я говорю „почти“, потому что и въ той рукописи, о которой я веду рѣчь, недостаетъ немного въ началѣ и больше одной главы въ концѣ. Нужно сожалѣть, что указанная мною рукопись осталась неизвѣстною Хаханову: онъ, вѣроятно, издалъ бы ее цѣликомъ. Подобное явленіе повторяется у многихъ грузинскихъ издателей. Тексты печатаются по первой попавшейся рукописи. Лучшіе списки остаются имъ неизвѣстными, хотя иногда они лежатъ въ той же библіотекѣ, откуда издатели берутъ оригиналы для своихъ изданій. Съ окончаніемъ предпринятаго мною „Описанія рукописей общества грамотности“ подобнымъ явленіемъ, надѣюсь, не будетъ мѣста.

Прежде чѣмъ высказать свои соображенія объ авторѣ этого особаго прозаическаго перевода Калилы и Димны на грузинскій языкъ, приведемъ описаніе указанной мною рукописи.

44 (=3177). Калила и Димна Чубиновской библіотеки, рукопись въ 31×215 сант., писана на тонкой лощеной бумагѣ круглымъ красивымъ, разборчивымъ мхедрули и черными чернилами. Оглавленія писаны киноварью. Пагинаціи нѣтъ. Переплетъ новый, картонный. Рукопись дефектна, недостаетъ и въ началѣ и въ концѣ. Нѣсколько листовъ изъ сохранившихся въ началѣ оборваны въ нижней части и потомъ подправлены бѣлою бумагою. Всѣхъ страницъ теперь 615. Въ концѣ каждой басни оставлены мѣста, вѣроятно, для рисунковъ и добавленій. Писецъ не указанъ, дата отсутствуетъ вслѣдствіе дефектности, но рукопись безусловно не позднѣе начала XVIII вѣка. Филигрань бумаги: горизонтальная дощечка, надъ нею корона средней величины, а подъ дощечкой кисть изъ симметрично расположенныхъ кружковъ въ видѣ ромба. Этотъ списокъ Калилы и Димны представляетъ особый прозаическій вариантъ непохожій на дру-

тѣ списки и печатное изданіе. Текстъ нашей рукописи теперь начинается охотою китайскаго царя Умайунфала и по содержанію, но не по редакціи, соотвѣтствуетъ 17-ой страницѣ печатнаго изданія; но 14 страницъ печатнаго изданія заняты предисловіемъ Анвари Сохаили, предисловіемъ Саввы-Сулхана Орбеліани и „завѣщаніемъ“ царя Вахтанга VI“. Текстъ собственно произведенія начинается съ конца 14-ой страницы, такъ что недостающій текстъ начала Калилы и Димны вполнѣ могъ помѣститься на одномъ листѣ, поэтому въ началѣ нашей рукописи нужно признать потеряннымъ всего на всего одинъ листъ стараго текста Калилы и Димны. На другихъ листахъ, если только недостаетъ въ началѣ другихъ листовъ, должно было быть помѣщено предисловіе. Знаками прерыванія служатъ по двѣ точки послѣ каждаго слова, но при приведеніи отрывковъ изъ этой рукописи мы такую пунктуацию не сохраняемъ. Начало текста:

..შეტყორცნილისა მსგავსად ზეცას გასრულნი იყუნეს, და შავარდენი, გავაზნი და ბარნი, ფრჩხილითა სისხლთა მღურელითა ფრინველთა კელები დაუსხნეს. და რა კელმწიფემ ნადირობიდან მოიკალა და მინდორი მძოვრითა და ცა მფრინველითა დაცალა, და ლაშქარნი ყუალანი თავის თავისად გაიყარნეს, და კელმწიფე და ვაზირი დარბაზისაკენ წამოვიდეს, მას ჟამსა მზისა სიცხისაგან ხუფთანს ვითარცა ცვილი დადნებოდა, და ბორგაუსუნისა გაცხელებითა მარქაჲჲ ქარისა მსგავსი გაცდებოდის. კელმწიფემან ჰომაიენფალ ბრძენსა მას ხოჯასთარის უბრძანა: თუ ამისთანას სიცხეშიგან სიარული ჭკუიანის კაცისაგან არ ეგებოსო, არცა კარავნი და სეივანნი გვახლიან, და სიცხისაგან ნამეტნავისა მიწის პირი, რა რიგაცა მკედლის გარემო ალაგი, ისრე შემწუარი არისო და, რარიგაცა ოთხის ნივთისაგან, ეგრეთვე ესე მიწა ქმნილ არსო, რას მოიგონებ რომე ერთს ჟამსა ჩრდილშიგან მოვისვენოვო, და რა მზე თავის ალაგს მალრიბშიგან ჩავიდეს, ჩვენ ჩვენთვის შინისაკენ წავიდეთო. ვაზირმან ხოჯასთარი სალოცავი ენანი იკმარნა და ესრეთ მოა-

ხენა: მე რომე თქუენს საფარველს ქვეშე შემოვეფარე, მას აქათ ცეცხლებრ შემწველისა აღისა მსგავსსა მზისა მცხინვარებისაგან არას... (ободранъ листь, сравни съ печат. изд. стр. 17).

На 9 страницъ мы имѣмъ ссылку на Руставели, которой нѣтъ въ другихъ спискахъ:

შემოქმედსა ყოველთასა ასრე გაუწყვა ესე სოფელი, რომე კაცი უკაცოდ ვერა იქნების. კაცსა რომე თვითვეულსა თუითო საქმე უც, რომელსამე კელისუფალსა და მუშათა ერთმანერთისაგან სარგებელი აქუს და საქმე ამისთვის, ვითა ერთმანერთს უნდა მორჩილებდენ. რუსთველი იტყვს, ვითა ლექსი: სსვამან სსვისი უკეთ ივის სასარგებლო საუბარი. თუ ჩემგან ჩემს მოყვარესა დაეჭიროს რამე, მე მანდა მოვეკმარო, და თუ კიდევ ჩემის მოყუარის მოყუარესა დაეჭიროს რამე, აგრევე ჩემი მოყუარე მოეხმარების. ესე ასრე შეწყობილი და გამართული არის (сравни съ 24 стр. печатнаго изданія). Текстъ нашей рукописи обрывается на 13 главѣ словами:

ნათქვამიც არის: სხვისა ორმოსა მამთხრელი, თვითან ჩავარდებო, და რომელიც პირუტყენი იმ ქაში იყუნენ, რადგან იყო განსაცდელი მათთა, არას ერჩოდენ ერთმანერთსა, და ერთს დღეს ერთი (მოქალაქე) გაიარა და ჩახედა ქასა და ნახა კაცი და თქვა: (ვეცდები იმ)ის ამოყვანას, რომ მადლად მომხუდებისო და ჩა(უშვა თოკი), შემოფრინდა თოკზედ მაიმუნი, ამოსწია და ამოიყვანა, და ჩაუშვა მეორედ, მოეკიდა ლომი და ამოიყვანა.... (сравни съ печатнымъ, стр. 554).

Такимъ образомъ нашей рукописи въ концѣ недостаетъ части 13 главы (печатн. стр. 554—561) и цѣликомъ 14-ой.

Въ нѣкоторыхъ мѣстахъ фразы имѣють въ началѣ и концѣ кружки въ видѣ нуля, и записи на поляхъ указываютъ, что тѣ мѣста, которыя въ рукописи отмѣчены кружками, въ персидскомъ оригиналѣ переданы стихами „шаири“, т. е. четверостишіями изъ 16 слоговъ въ стихѣ.⁰⁰ ამას ქუემორ

რომელიც ამ ნიშანს და ნიშანს შუა წერილ არს, ეს სიტყვა სპარსულს წიგნში შაირად სწერია და ამას ნიშნითა სცნობთ.

На стр. 96 по-персидски и по-грузински написано: „შაირი — шапри“, и дальше оставленъ цѣлый листъ пустымъ. Иногда и прозаическій текстъ заключаетъ въ себѣ фразы въ видѣ стиховъ, напр., на 181 стр. читаемъ такое мѣсто: მე შენი კის მღომობისათენ ამ ქართულებს გეუბნები, მაგრამ მხესავით ნათელი არის, რომ ჩემი მაშხალივით ნათელი ქართულები შენს ბნელსა და ავს ბუნებას არ გაანათებს:° არ გათრდება ყოვანი, რაგინდ რომ რეცხო ქეშითა, შავით ნაქსოვი ჯეჯიმი მისდღეში არ გათეთრდება, გინდ უკვდავების წყლით რეცხო, მას არა მოეკიდება°.

На стр. 376 слова текста: სამუროს ქარი იმბეთъ замѣтку на полѣ: დედანში ბადი სამუმი ეწერა და ზეპირათ სამუროს ეძახიან. На этой же страницѣ имѣется замѣтка переписчика, сообщающая, что острый знакъ въ текстѣ („оксіо“) указываетъ на стихъ „шапри“ оригинала: საცა ეს ოქსიო აქუს, შაირი ყოფილცო. На 447 страницѣ персидская фраза.

Текстъ другихъ списковъ Калилы и Димны состоитъ изъ прозы и стиховъ разныхъ образцовъ и размѣровъ. Въ нашей рукописи стиховъ, писанныхъ рукою текста, нѣтъ, но въ нѣкоторыхъ мѣстахъ по-персидски указаны, гдѣ они должны быть. Затѣмъ тамъ и сямъ иногда на поляхъ, иногда между строками мелкою скорописью мхедрули, совершенно отличною отъ почерка текста, кѣмъ-то вписаны стихи, большею частью двустишія и четверостишія. Кто же авторъ этихъ стиховъ? Безъ сомнѣнія всѣ стихи этой рукописи принадлежать царю Вахтангу VI. Въ этомъ убѣждаетъ насъ почеркъ, которыми писаны стихи. Сличивъ этотъ почеркъ съ автографами Вахтанга VI. нельзя не признать между ними полного тождества. Вся разница въ томъ, что въ нашей рукописи по недостатку мѣста почеркъ мел-

кій, но характеръ письма тотъ же самый, какой наблюдается въ собственноручныхъ записяхъ Вахтанга VI на поляхъ Картлис-Цховреба списка царицы Маріи и въ особенноти собственноручномъ его письмѣ къ сыну своему Бакару, имѣющемуся у меня. Вахтангъ не только вписываетъ стихи въ нашу рукопись, но очень часто исправляетъ и прозу: замѣняетъ одни слова другими, прибавляетъ новыя выраженія, измѣняетъ фразы, дополняетъ текстъ, дѣлаетъ вставки и т. д. Такъ на стр. 1 зачеркнуто ბორგაუსუნისა и надписано ქეჯიბის; на стр. 10 вписана фраза: მტერობა ასეთს ცეცხლს ანთებს, რომ იმ ცეცხლისაგან ყველა დაიწვის; на стр. 11 прибавлено: ჰკვიანთან ხელმწიფე და მოციქული ერთი ბეჭედი, რომ ორი თვალი უჯდეს; на стр. 608 зачеркнуто თქვა и надписано рукою Вахтанга მოახსენა; на стр. 609 прибавлено ბაბა; на стр. 22 прибавлена цѣлая фраза: იმის დოვლადში თრთოლა იქნების და იმის კელმწიფობის ბინას სიმაგრე არ ქონდეს და არ იქნების; на стр. 38 зачеркнута фраза: თვითო გამორჩევა მაჰაქისა ქვასა მოვახვედროთ, и надписана: სიტყვა უნდა გაიგონოს და მერმე თქვას; на стр. 169 фраза: სახელოვნად რომელი მოკუდეს, მას სიკუდილი არა ჰქვან, замѣнена Вахтангомъ стихомъ Руставели: სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკუდილი სახელოვანი; на стр. 179 фраза: რასაც დასთეს, მასვე მოიმკიო, замѣнена Вахтангомъ: მასვე მოიმკი უთუოდ, რაც რამე დაგიტესია. На 49 стр. зачеркнуто слово ქარქაბსა и надписано შურთხსა и т. д. Иногда Вахтангъ указываетъ порядокъ фразъ замѣтками на поляхъ: ეს აქ უნდა— „это здѣсь нужно“ (549), ეს ზეით უნდა— „это выше нужно“ (550). Эти замѣтки являются, по всей вѣроятности, плодомъ сличенія перевода съ персидскимъ оригиналомъ. Мѣстами Вахтангъ также зачеркиваетъ слова, неумѣстныя въ Калилъ и Димнъ, какъ, напримѣръ, упоминаніе о Христѣ на стр. 602. უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი. Многочисленныя прозаическія вставки

дѣлаетъ Вахтангъ на стр. 1—143. Вставки эти, большею частью, касаются прозаическаго перевода персидскихъ стиховъ, отсутствующаго въ этой части рукописи. Словомъ, Вахтангъ, вставляя стихи и исправляя прозу, редактируетъ переводъ какого-то другого лица или, скорѣе, другихъ лицъ; а что надъ прозаическимъ переводомъ Калилы и Димны работало нѣсколько лицъ, это мы узнаемъ изъ „завѣщанія“ самого Вахтанга, приложеннаго къ Калилѣ и Димнѣ. По этому завѣщанію, Калила и Димна была переведена на грузинскій языкъ еще во времена славной и могущественной царицы Тамары, но тотъ переводъ по обстоятельствамъ времени пропалъ. Новый переводъ былъ затѣянъ кахетинскимъ царемъ Давидомъ (†1604), отцомъ царя Теймураза I, который успѣлъ довести свой прозаическій переводъ до басни „О черепахѣ и скорпионѣ“ (въ разбираемой рукописи эта басня начинается съ 143 страницы и входитъ въ составъ первой главы, а въ печатномъ начинается съ 122 страницы (всѣхъ страницъ въ печатномъ 586). Переводъ царя Давида случайно попалъ въ руки Вахтанга VI, и онъ поручилъ одному персіянину, немного знающему по грузински, докончить переводъ. Персіянинъ приступилъ, но не зная хорошо грузинскаго языка, не могъ удачно выполнить порученіе, да и самому Вахтангу скоро пришлось выѣхать въ Испагань, и дѣло перевода само собою было прервано. Въ Испаганѣ Вахтангъ нашелъ одного армянина, знающаго по-грузински, и поручилъ ему пополнить грузинскій переводъ Калилы и Димны. Армянинъ исполнилъ порученіе царя, но и этотъ переводъ не удовлетворилъ Вахтанга: въ переводѣ не было стиховъ, недоставало нѣкоторыхъ словъ, и работа нуждалась въ общей стилистической отдѣлкѣ. Затѣмъ, по интригамъ нѣкоторыхъ лицъ, которые, по словамъ самого царя, за добро воздали ему зломъ, Вахтангъ былъ отправленъ въ Кирманъ, гдѣ онъ, не имѣя другихъ дѣлъ, всецѣло занялся

этою книгою и не щадилъ труда. Таковы наши свѣдѣнія, сообщаемыя завѣщаніемъ Вахтанга. Въ чемъ же однако должна была состоять работа Вахтанга? У него былъ въ рукахъ прозаическій переводъ, надъ которымъ работали три человѣка; ему оставалось слѣдить съ оригиналомъ переводъ, провѣрить и исправить прозу и вставить въ соотвѣтствующихъ мѣстахъ стихи, которыхъ совсѣмъ не было въ переводѣ. Такая работа продѣлана Вахтангомъ надъ нашею рукописью, въ которой мы признаемъ тотъ переводъ, который былъ начатъ царемъ Давидомъ и доконченъ другими лицами по порученію Вахтанга и который самъ Вахтангъ вновь слѣдилъ, исправилъ и снабдилъ многочисленными стихами. Если бы этотъ прозаическій переводъ былъ древній и восходилъ ко времени Тамары, Вахтангъ не сталъ бы исправлять его и во всякомъ случаѣ не сказалъ бы, что тотъ переводъ пропалъ по обстоятельствамъ времени. Не древній переводъ исправляетъ Вахтангъ собственноручно, а новый, сдѣланный по его инициативѣ и указанію. Но начало этому труду было положено кахетинскимъ царемъ Давидомъ, который, по словамъ завѣщанія Вахтанга, вовсе не переводилъ стиховъ и допускалъ въ переводѣ пропуски словъ. Переводъ Давида вошелъ въ нашу рукопись безъ измѣненія, и Вахтангъ сталъ исправлять и пополнять его уже въ разбираемой рукописи. Вахтангъ перевелъ персидскіе стихи прозою и вписалъ между строками, а тамъ, гдѣ этого нельзя было сдѣлать, свои записи помѣщалъ на поляхъ и проводилъ черту къ тѣмъ мѣстамъ, гдѣ имъ слѣдовало быть вписанными. Если эту часть текста Калилы и Димны Вахтангъ относитъ къ царю Давиду, то переводъ остальной части приписываетъ себѣ. Лучшимъ доказательствомъ этого можетъ служить стихотвореніе, которымъ теперь открывается печатное изданіе, но которое въ нашей рукописи помѣщено Вахтангомъ на полѣ 143 страницы, откуда начинается басня „О черепахѣ и скорпіо-

нѣ“. Вахтангъ считаетъ себя переводчикомъ въ числѣ другихъ, ибо стихотвореніе начинается словами: *მც ზღაპრისა თარგმანებისა მგებართა*—„и я последовалъ за переводчиками сказочнаго сюжета персовъ“ и т. д. Языкъ перевода Вахтанговской редакціи простой и понятный; въ немъ совершенно отсутствуетъ тотъ витіеватый и возвышенный стиль, которымъ отличается проредактированный Саввою-Сулханомъ Орбеліани переводъ. Самъ Вахтангъ о своемъ трудѣ замѣчаетъ, что онъ писалъ легкимъ народнымъ языкомъ, чтобы читатель безъ труда могъ усвоить содержаніе; стихи перевелъ стихами безъ измѣненія: гдѣ было четверостишіе—четверостишіемъ, гдѣ было двустишіе—двустышіемъ, гдѣ одинъ стихъ—однимъ стихомъ, гдѣ десять стиховъ—десятью стихами и т. д., а прозу перевелъ прозою. Въ персидскомъ оригиналѣ, замѣчаетъ Вахтангъ, прекрасные стихи, и сочетаніе ихъ превосходное; моп, быть-можетъ, не понравятся, но нужно помнить, что переводчикъ не можетъ сравниться съ авторомъ оригинала.

Исправленный и снабженный стихами переводъ Калилы и Димны Вахтангъ послалъ для новаго исправленія, сличенія и пополненія извѣстному ученому монаху и писателю Саввѣ-Сулхану Орбеліани, причемъ написалъ ему вѣжливое и любезное письмо, въ которомъ просилъ вспомнить объ его первоначальной къ нему любви и забыть о несогласіяхъ. Свѣдѣнія эти мы черпаемъ изъ предисловія Сулхана Орбеліани, помѣщеннаго въ лучшихъ рукописяхъ Калилы и Димны вслѣдъ за завѣщаніемъ Вахтанга, а въ изданіи И. Чконія, почему-то предшествующаго ему. Очевидно, Вахтангъ VI не былъ доволенъ своимъ переводомъ, разъ онъ обратился за исправленіемъ и новымъ редактированіемъ перевода къ Сулхану Орбеліани. По словамъ самого Орбеліани, Вахтангъ работалъ надъ книгою Калилы и Димны въ бытность свою въ Кирманѣ и приложилъ много труда и усилій; самъ Вахтангъ не очень хоро-

шо зналъ по-персидски, а переводчиковъ такихъ, какихъ самъ желалъ, не досталъ; поэтому переводъ вышелъ безпорядочный, ибо, прибавляетъ Орбеліани, произведеніе одного языка на другой могутъ хорошо передать только настоящіе знатоки дѣла: кое гдѣ слѣдуетъ порядокъ измѣнить, кое гдѣ слѣдуетъ прибавить фразу, кое гдѣ убавить, а то изъ буквального перевода выйдетъ одна безвкусица. Отъ предложенія царя Орбеліани не счелъ возможнымъ отказаться, хотя и замѣтилъ, что монаху скорѣе слѣдуетъ заниматься Библіею, чѣмъ подобными вещами. Затѣмъ Савва Орбеліани напоминаетъ о своемъ родствѣ, любви и преданности Вахтангу VI, который называлъ его, прежде своимъ дядей и воспитателемъ, но съ которымъ интриги злыхъ людей разлучили его. Орбеліани очень искусно и деликатно, но ясно и отчетливо намекаетъ, что Вахтангъ поддался вліянію злыхъ людей и незаконно лишилъ его и его братьевъ милостей, а теперь, когда нуждается, обращается къ нему и кается въ ошибкахъ, но теперь уже поздно: господинъ не долженъ возненавидѣть слугу при жизни, а то, когда онъ умретъ, плачь и раскаяніе мертвого не воскресятъ и прошлаго не вернуть. Эти мысли Орбеліани хорошо иллюстрируетъ тремя баснями собственнаго измышленія (стр. 8—11); онъ вѣдь, какъ извѣстно, былъ прекрасный баснописецъ, авторъ «Книги мудрости и лжи».

Такова исторія перевода Калилы и Димны на грузинскій языкъ, сохраненная предисловіемъ извѣстной до сихъ поръ редакціи. Но эта исторія общая, мало разъясняющая частности. По ней нельзя составить понятія ни о характерѣ труда Вахтанга ни Орбеліани. Значеніе описываемой нами рукописи въ томъ и состоитъ, что она даетъ отдѣльно почти всю работу Вахтанга VI и его сотрудниковъ, не прошедшую еще подъ редакцію Саввы-Сулхана Орбеліани. По ней мы можемъ выяснитъ первостепенную роль Саввы-Сулхана Орбеліа-

ни въ дѣлѣ перевода Калилы и Димны на грузинскій языкъ. Настаивать на томъ, что разбираемая рукопись есть та самая, которую Вахтангъ VI послалъ Саввѣ Орбеліани для исправленія и пополненія, мы не будемъ, ибо, испещривъ рукопись исправленіями и многочисленными вставками стиховъ между строками и на поляхъ текста, Вахтангъ превратилъ ее какъ бы въ черновикъ и въ этомъ видѣ не послалъ бы Саввѣ Орбеліани. Онъ, вѣроятно, велѣлъ переписать ее, причемъ, конечно, кое что могъ и измѣнить. Но въ общемъ дошедшая до насъ рукопись даетъ полное понятіе о характерѣ труда Вахтанга и его сотрудниковъ, а сличеніе ея съ редакціею Саввы-Сулхана Орбеліани рельефно выясняетъ намъ выдающееся значеніе послѣдняго въ обогащеніи родной литературы переводомъ столь прекрасной книги.

По общепринятому мнѣнію, проза грузинскаго перевода Калилы и Димны извѣстной до сихъ поръ редакціи принадлежит царю Вахтангу VI, а стихи Саввѣ Сулхану Орбеліани; но сличеніе текста прозы дошедшей до насъ рукописи редакціи Вахтанга съ редакціею Сулхана Орбеліани доказываетъ, что послѣдній не меньше потрудился надъ прозою Калилы и Димны, чѣмъ надъ ея стихами. Языкъ Орбеліани литературный, образный и цвѣтистый; языкъ редакціи Вахтанга простой, народный безъ всякихъ прикрасъ и вычурностей. Текстъ Вахтанговской редакціи отличается своею сжатостію, текстъ перевода Орбеліани пространный. Мало того, сравнивая между собою эти два перевода, вы не найдете не только совершенно тождественнаго отрывка, но даже одинаковой болѣе или менѣе пространной фразы. Для сравненія возьмемъ нѣсколько мѣстъ изъ той и другой редакціи, но сравнивая прозу, мы конечно опускаемъ стихи Орбеліановской редакціи; ихъ пропускъ нисколько не мѣшаетъ теченію мысли въ прозѣ: